

Олекса Горбач

АРГО УКРАЇНСЬКИХ ШКОЛЯРІВ І СТУДЕНТІВ

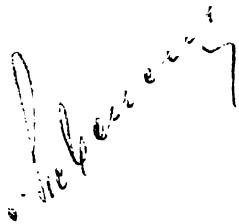
*Відбитка з «Наукових Записок» Українського Вільного Університету
в Мюнхені, 1964—66, ч. 8*

МЮНХЕН 1966

Олекса Горбач

АРГО УКРАЇНСЬКИХ ШКОЛЯРІВ І СТУДЕНТІВ

*Відбитка з «Наукових Записок» Українського Вільного Університету
в Мюнхені, 1964—66, ч. 8*

МЮНХЕН 1966

„Logos“ GmbH, Buchdruckerei und Verlag, München 19, Bothmerstr. 14

АРГО УКРАЇНСЬКИХ ШКОЛЯРІВ І СТУДЕНТІВ

Школярське арго належить до найраніших арготичних систем, за- свідчених в українському письменстві окремими виразами ще в 17 в. Їх виникнення пов'язане з постанням братських шкіл і бурс: в Острозі (1580—1608), Львові 1586, Володимири 1588, Рогатині 1589, Городку 1591, Перемишлі 1592, Комарні 1592, Більську 1594, Любліні 1596, Дубні 1604, Ярославі 1609, Києві 1615, Луцьку 1620, Межибожі 1621, Галичі, Кам'янці Подільському (кінець 16 в.), Замості, Холмі, Немирові, Білілівцях, Пинську (початок 17 в.). На зах.-укр. землях виникло тоді ж і багато єзуїтських колегій (Ярослав 1571, Львів 1608, Кам'янець Под. 1608, Луцьк 1609, Перемишль 1617, Острог, Вінниця, Бар, Берестя, Пинськ, Київ 1647 і ін.), де вчилося багато укр. молоді; у 18 в. діяли тут теж піярські (Межибіж, Львів і ін.) та василіянські школи (Бучач, Умань, Гоща, Любарт, Шаргород, Володимир, Дрогобич і ін.); зокрема після скасування чину єзуїтів 1773 їхні колегії в Барі й Острозі передала 1781 варшавська Комісія національної едукації василіянам, і вони їх вели аж до часу остаточного притиснення унії на Правобережжі й Волині в 1830-их рр. Найважливішою серед православних шкіл стала київська (від 1632 колегія, 1701—1819 академія, 1819—1920 духовна академія) зі своїми дальшими відгалуженнями (у Вінниці в 1630-их рр.), духовними училищами й колегіями (в Чернігові 1700—1920, перенесена з Новгорода Сіверського, де була заснована 1689; в Харкові 1734—1817, духовна семінарія 1817—1919; в Переяславі 1738—1862 й Полтаві 1779, духовна семінарія 1797 і 1862—1919). Аж до виникнення новочасного шкільництва в 19 в. ці духовні школи обслуговували і не кандидатів духовного стану. Згодом вони поперетворювалися переважно в духовні семінарії, коли згідно з вимогою «Духовного регламенту» 1721 р. православних єпископів зобов'язано відкрити духовну школу при архиерейському домі. Такі духовні семінарії, крім названих, постали: в Новгороді Сіверському (1785—97), Крем'янці (1796—1939), Шаргороді (1797, перенесена згодом до Кам'янця Подільського 1806—1920), Чернівцях (1827—1944) і далі ще в Одесі, Катеринославі, Слісаветграді, Житомирі й Холмі,

проіснувавши до 1919—21 рр., а чи то до 1939 р. (після 1945 р. діють духовні семінарії в Києві, Одесі й Луцьку); їх число 1911 р. — 10.

Новочасне світське середнє шкільництво виникло на Україні аж у 19. Ще варшавська Комісія едукації підчинила правобережно-волинські школи зреформованому університетові в Вильні; подібно утворене 1802 р. російське міністерство освіти передало нагляд над школами за відповідними шкільними округами університетам у Харкові (1805), Києві (1834) та Рішельєвському інститутові-ліцеєві в Одесі (1830). Новочасні гімназії постали спершу з приватної ініціативи 1805 р. в Ніжені (1832—75 ліцей), Крем'янці (1819—31), Одесі (1837—65 ліцей), у Вінниці (від 1814), згодом державні в кожному губерніальному, а на початку 20 в. й повітовому осередку (до 50, а реальних шкіл до 29); у 1830—40-их рр. створено на подібному становому принципі (для дітей шляхти й офіцерів) 3 кадетські корпуси (у Києві, Полтаві й Слісаветграді) та 4 дівочі інститути (Київ, Харків, Полтава, Одеса). Крім державних комерційних, середніх технічних (після 1894 р.), сільськогосподарських, фельшерських і зубарських, діяли ще й приватні — серед них українські духом 2 комерційні школи в Києві та 2 гімназії (в Києві й Одесі). Українськомовне середнє шкільництво розвинулось аж після революції 1917 р. Перейняті 1772 р. польські школи Сх. Галичини (6 єзуїтських, 3 піярські, 2 василіянські — в Бучачі й Дрогобичі, 4 академічні) Австрія стала германізувати, переймаючи за державні 4 єзуїтські після касати й закладаючи нову державну гімназію в Збаражі 1789 (перенесену 1805 до Бережан); зокрема, німецьку мову запроваджено тут скрізь після 1849 р., а замінено її в гімназіях польською 1867 р. (німецька залишилася в 2 гімназіях: у Львові та Бродах, тут лише до 1900). Ще до того стали поляки закладати польські гімназії (перша у Львові 1858). Укр. гімназії в Галичині виникли аж у 2-ій половині 19 в.: у Львові 1874 (її філія 1906), Перешиблі 1887, Коломії 1893, Станиславові 1905, а паралельні укр. кляси при польських в Бережанах і Стрию 1907 — разом 5 укр. супроти 39 польськ. (та дальших 11 реальних шкіл) і 2 німецьких. Тому тоді ж постають укр. приватні гімназії: сс. Василіянок у Львові 1906, Рідної школи — в Рогатині 1907, Яворові й Копичинцях 1908, Бузьку й Городенці 1909, Збаражі 1910. На Буковині виникли укр.-німецькі гімназії в Чернівцях 1896, Кіцмані 1904, Вижниці 1908 і приватна в Вашківцях. 3 укр. приватні гімназії на Волині (Луцьк, Рівне, Крем'янець) постали аж у 1920-их рр., подібно як і державні українські на Закарпатті (Берегово, Хуст, Тячів, Ужгород).

Гострий внутрішній режим, інтернатське відосіблення вихованців по бурсах 17—19 вв. мусили спричинитися до витворення почуття групової відрубності, а яке в дальшому несе з собою й деякі словниково-стилістичні особливості, притаманні лише членам таких спільнот. Пра-

во прошакувати в заміну за спів побожних псальмів по багатіших міщанських домах (порівн. образи таких відносин у переяславській бурсі 1780—90-их рр. у повісті В. Нарежного «Бурсак», 1824, Избранные сочинения, т. 2, стор. 16-18, Москва 1956), отже часово-обмежений мовний стик з довкіллям, — все воно могло причинитися до скристалізування й усвідомлення власної групової відрубності супроти небурсацького довкілля, а яка виражувалася не лише у ноші, але й у мовних привичках. Враження окремої, ніби «чехової», групи з чіткою «становою» градацією шкільних років підсилювалося ще й стрункою внутрішньою організацією шкіл-бурс з правом нагляду старшим річникам над молодшими товаришами. Цю кастову організацію переяславської бурси характеризує В. Нарежний у згаданій історично-побутовій повісті по-гротесковому так:

«Когда я жаловался, что консул во зло употребляет возраст свой, силу и право пить вино, курить табак и носить усы, Кастро сказал мне: — Напрасно так думаешь, приятель, и, видно, не знаешь наших постановлений. Послушай же: почтенное сословие бурсков образует в малом виде великолепный Рим, и консул управляет оным вместе с сенатом. В консулы избирается старший из богословов, а прочие богословы и философы образуют сенаторов; риторы составляют ликторов, или исполнителей приговоров сенатских; поэты называются целерами, или бегунами, которые употребляются на рассылки; прочие составляют плебеян, или чернь — простой народ. Если бы консул сделал какое позорное дело, то сенаторы доносят о том ректору, и тот немедленно снимает с него сей величественный сан и, наказав про мере вины палками, розгами или батожем, обращает в звание сенатора. Зато и консул имеет свои выгоды и преимущества. Именно: если кто провинится из нас, но немного, как например сегодня ты, то он один свою властию определяет меру наказания; в случае же вины важной он созывает сенат и с ним вместе рассуждает о деле и произносит кару. Кроме одежды и обуви, у нас все общее и хранится в каморке, пристроенной к бурсе, а ключ всегда у консула. Главный промысел наш состоит в пении под окнами мирян церковных песней или — если кто столько смыслен — в проворстве рук» (там таки, стор. 15-16).

Нижчі кляси семінарії це — відповідно до пророблюваного матеріалу — «етимологи, поеты, риторы» (стор. 12); зрештою на арготизми ця повість не багата: є ними хіба ще — «совоитель «соратник» 11, точить балы «байдикувати» 12, киса «мішок, подорожня сумка» 103, позашибіться «підпити собі» 165, питух «п'яний» 105, пенник «міцне хлібне вино» 10, — з інших же його ж повістей хіба ще: варенуха «горілка», 312 полупан «шляхтич, що не має кріпаків» 310, ховтури «дохід за треби (весілля, похорони, христини)» 538 (сер.-лат. chartularium «відчитуваний священиком під час параставу пом'яник»), Асмодей «злий дух, руйнник подруж», хрія «система риторичних прийомів для розгорнення якоїсь теми» (гр. chréia «використання; застосування; влучний вираз») — останні три вирази знані зі зміненим частково значенням в вуличному арго сьогодні (сх.-укр. хавтұрник «злодій, що краде при мерцях», асмодей «поганець», теж когұт «селянин» з переосмисленого на рос. петух «півень» питуха; зах.-укр. хрія «сварка, бійка, неприємнощі»).

Чи створили бурсацько-школярські спільноти на Україні цехово-приймальні церемоніяли для новиків на лад «беанії» краківських «жаків» 15—16 вв. (з дальшими арготизмами типу рацре «жак», hadidam «бійка» — від латинського заклику на допомогу «Ad idem!», kozubales «данина-відчіпне жидів студентам, щоб оминути побоїв» — ніби податок від козуба-кошика, з яким крамар обходив клієнтів), можна сумніватися, бо свідчень про таке в нас нема.

Загалом сліди школлярських арготизмів задокументовані всього при нагідно по різних великовідніх і різдвяних віршах-травестіях учнів і мандрівних дяків-пиворізів і теж по інтермедійних вставках — на лад «рибалтовської комедії» польських студентів-вагантів 16—17 вв., де теж арготизмами характеризовано з мовно-стилістичного погляду дійові особи. Такі окрушини школлярського арго засвідчені в нас із 17—18 вв.:

1) В опублікованих В. Н. П е р е т ц о м (К истории польского и русского народного театра, Известия ОРЯС XV, 4, стор. 151—90, СПб. 1910) рукописних «Вѣршах на Воскресение Христово» з кінця 17 початку 18 в. у виступах 14-го, 17-го, 19-го і 20-го «отроків» зустрічаємо: компан «товариш» 170, *махати у дорогу* «вирушати» 170, *правити теренъ* «говорити небилиці» 171, *лелекати* «силяблізувати» 173 (nehaj же [дяк] лелекает тепер сам у школѣ) — вирази, знані й сьогодні сленгові Львова (*кумпАн*, *махАти*, *теревЕн'i* — мабуть, з надністрян: *тирилЕйси* «небилиці», що з гр. Kýrie eleeson «Господи, помилуй», — відигукове *лалАкати*), де ці вірші, ймовірно, й виникли.

2) Опубліковані М. В о з н я к о м (Різдвяні й великовідні вірші-орації зі збірника кінця 17 — початку 18 в., ЗНТШ 96, стор. 119—46, Львів 1910) рукописні «Вѣрши нищенские, утѣшные», виниклі на Зах. Поділлі в тому ж часі, включають, крім попередніх, ще такі вирази: *нищий* «школляр» 127, *голиш* «убогий» 129, *мишуревати* (може з *машерувати* «маршувати»), *закидати ногами* «йти» 128, *вирвати* «втекти» 129, *мѣтися в запасѣ* «берегтися» 138, *утинати* «їсти» 127, *кучати* «п'яничити» 130, *кабака* «горілка»? (взялем собѣ у торбу кабаки и хлеба 130), *стрѣляти з пузака* «pedere» 128, *ременъ що в лѣтѣ дерут по деревю* «лико» 128, *клепати бѣду* «бідувати» 126, *змовити мутиш* «сказати: «брешеш, крутиш», поль. таcisz?» (коли того не будет, змовите мнъ мутиш 132), *витяти // окривати кииском* «бити» 127, 128, *зомкнути «забрати»* (смерть тебе зомкнет з свѣта 139), *застити «вмерти»* 127 — і звідси низка виразів ще вживается в зах.-укр. сленгу (втинАти «їсти», *виривАти* «тікати», *шурувАти* «йти геть»);

3) Цілу низку арготизмів включає збірка інтермедій 17—18 вв. (Українські інтермедії 17—18 ст., Київ 1960), де ними характеризована мова дійових осіб циган, жидів, козаків, російських солдатів, прошаків,

шляхтичів, селян, п'яниць, — і вона, можливо, в якісь мірі відповідала стилеві тих соціальних груп; але що докладно розрізнати їх з того погляду годі, то перелічуємо їх загально серед школлярських. Багато тут калямбурних перекручувань — один з-поміж примітивних прийомів арготичного словотвору, — чимало виразів, що сьогодні належать уже до кольоквіялізмів.

Понижче подаємо перелік цих арготизмів, упорядковуючи їх тут і в далішому за такими значеневими групами: I. Людина: а) тіло, його органи, їх функції, б) одяг, взуття, в) їжа; II. Школа: а) її адміністрація, б) вчителі, в) навчальні предмети, г) вчитися, відповідати уроки, писати завдання, г) оцінки, д) карти, е) забави, гри, бійки, е) товарищі, дівчата, їх прикмети, стосунки з ними; III. Налоги: а) курення, б) п'янчення; IV. Довкілля: а) рідня, б) міський побут, в) званнєві групи, г) крадіння, злодійський і поліційно-тюремний світ, г) інше.

I а) мармуза 130 (пор. зах.-волин. *músa* «писок корови»), *мурга* 132 «обличчя» (з рум. *múrgă* «темношерстий кінь, корова», альб. *murk*), ребеса «ребра» 180, *пекарня* 137, *пан'є старая* 167 «зад», * продавати *вигришки* «дивитися» 128, *пердь пердя наганяє* 166, — *поганяє* 203 „редеге”, потелѣпатися 121, *почепчиковати* 122, *чупчиковати* 197, *шкандинати*, *чвалати* 204, *посовтати* 140, *попхатися* 204, *отчахнути* 205, *вичакнути* 132, *грякнути* (к чорту) 132, *поперти* 106 «піти», *нахвататися* 106, *припхатися* 197 «при-, надійти», будчати «обернутися, повернутися» 140, *вгобзнути* «проскочити» 203, *двинути стремголов* «кинутися» 204, *прикорхнути* «прилягти відпочити» 103, *балагурити* 122, 164, *блязунити* 200, *каландирити* 132 (може, від *калякати* «патякати»), *сокотати* 199, *плескати* 181, *човпти* 123 «говорити», *наколотити* «набалакати» 70, *човпти верем'ю* «плести нісенітницю» 100, *звягати* 89, *катувати* (себто посиляти до кати!) 206 «ляяти»;

б) *курман* «лахміття» 93, *вацок* «гаманець» 71 (поль. *wacek* з нім. *Watsack*), *товар* «воші» 214, *чорний скакунок* «блоха» 214;

в) *гінтяк* «мішанина (їжа)» 202 (пор. гуц. *гінта* «сука», *гінтити* «піратуватися» про собаку; тут ніби «їжа собакам?»), *набурити* «намішати страви» 202, *затинати* 50, *трепати* 150 «їсти», *ухватити* 203, *натребатися* 143, *обхопитися* 82 «наїстися»;

II в) *кеблиця* «таблиця, книжка» 53, *мормол'я* «єрмолой» 53, *верец'я* «промова» 86 (лат. *oratio*), *трепати* «читати, співати» 53, *криличествовать* «співати в крилосі» 134, *куништи* «образи, малюнки» 134 (нім. *Kunst* «штука»), *комп'єрдъпердь* «портрет» 137 (франц. *contrefait* «відображеній, -ення»);

* Порівн. евфемістичного походження нове укр. розмовне стара *пані* й давніше та сучасне поль. *stara pani* «зад».

д) барбара 136 (давнє поль. *barbara* й здрібніле *baška*, звідки підльвів. бáзька «шутка, лоза»), ментюга 51 (може, від мéнтор «дорадник»), сергѣй 120 (може, натяк на сирицю?) «нагай», хлудина 133, вегера «кий» 74, знута «знущання» 175, знѣта «побої» 55, рѣзнути по мурзѣ 132, растаскатъ рожу 131 «набити по лицї», (кием) лоскотати 97, обернати 54, пофукати 70, помазати 137, охновати 97, (вегерою) смаровати 74, осмолити 82, в шїо перти, попирати 122, дати драла 106, вререпати 122, дати праса 187, (сергієм) скарбувати 144, (в паню старую) налити палѣччя 167, (по голові) груздувати 123 «бити», идати сергѣеву звѣрину «скоштувати нагая» 129, припиляти рога «усмирити» 137, отметувати «відплатити» 175, вмътися пасокю «залитися кров'ю» 204, в кулак затрубити «заплакати» 197, випендити «прогнати, вислати» 197 (поль. *wypędzić* «вигнати»);

е) видирати хурію «витворяти штуки» 203, кебзовати «насміхатися» 61 (може, від кепкувати, з поль. *kiep*, *kra* «дурень»), волачай потѣшиній «весельчик» 94, фарина «фараон (гра)» 216, фѣль «карта валет або дама-козир» 216 (за комедійною постаттю *Pamphilus-a*);

е) чупрун «українець, мужик» 131, земко, земочко 112, зіомочок 131, зѣмочок 168 «росіянин», ляшуга «поляк» 140, чюфутка «єврей» 152 (осман. *çufut(iko)* те саме), легкобит «легкун» 137, шимихвіст «зарозумілець» 140, бовняк 206, онагрік 136 (церк. *онагр* «дикий осел» з гр. *ónagros*) «дурень», капар «бідолаха» 75, капар(a) «нешастя, лихो» 116, 127 (нім. *arprot*. *Kappore* «лихо, смерть», *їddiš* *Kappora*, *Kapura* «спокутування»; звідси й зах.-укр. капарний «нехлюйний», капарник, -ниця), оцапленній «одурілий» 103, хамон «гевал» 214 (*їddiš hamót* «люд, простолюддя»), капарник 115, бестелюга 112, пестелюга 133 (лат. *bestia* «тварина»), шевлюга 140, нахтем 175 (гр. *anáthema* «проклін; проклятий»), котюга 70 (карпат. котюга «собака» і 167 з угор. *kutya*) «поганець», хабло «чорт» 178 (циган. *kaló* «чорний»?), невгарний, неглюзний «поганий» 205, нелапшое «недобре» 89 (циган. лачё, лашё, лахчó «гарний, добрий»), валечный «міцний, добрый» 204 (поль. *waleczny* «хоробрий»), зацуприковати «затягти» 122, фуриювати «піdnімати бучу» 62, кобезитися «впиратися» 198, вертѣти хвандами «крутитися в біді» 141, смявати «зважати» 203, потороч «недотепа» 89, скавезитися «здуріти» 206, харапудитися «лякатися» 203;

III б) малзамѣя «рід вина» 89 (з малмазія), аковотея 90 (лат. *aqua vitae* дослівно «вода життя»), горѣлица, бражска 133, горѣвчишка 64 «горілка», бречка 84 (з поль. *brzeczka* «мост; сита»), простуха 63 «гірша горілка», золотуха «краща горілка» 64, жерти «пити» 89;

IV а) жаданка «жінка» 128, жаданчата «діти» 128, «циганські діти» 143 (циган. чяй «дочка», чявб «син»?), старе заткало «старциган» 128;

б) полуушка «півалтин» 211, пентачок «п'ятачок» 131;

в) плешивець «польський духовник» 175 (від тонзури), бурлудим, барнадим «бернардин» 187, ксендзаровати «орендарювати» 158, утия «хоробрий вояк?» 193, дейнека «розвбійник» 139 (осман. değnek «кий» — від узброєння), ярига «волоцюга» (осман. üygük «кочовик?») 129, шараната 137 (поль. szarapatka «обідранець»), шевлюга 206, шалв'єр 72 (з нім. Salber «продавець мастей і олійків, захар», поль. szalbierz «обманець») «обманець», шалверовать 146, махлювати 128 (нім. makeln «торгувати»), вернутъ на менъю 100 «обманювати», крутохвост «обманець» 102, коварство «обман» 144, здохы «хитрощі» 140, 102, гулити «вабити» 177, мантачка «брехня» 105 (лат. mendacium), лемент'їка «крутійка» 106 (лат. lamentor «лебеджу» з попереднім), кобзувати «чарувати» 103 (румун. chibzui «обдумувати?»), кабузн'єк «ворожбит» 101, коверзниця «відьма?» 168;

г) купити без грошей «вкрасти» 215, волочити (коні) «красти» 119, загронзювати «загнуздати» 175 (пор. пд.-поділь. крұнdziяти «вовтузитися», дрóndziяти «танцювати» з поль. kгесic «крутити»), гаман цвяхован «гаманець з грішми?» 200, оголити «обдерти з грошей» 143, всовтатися в лихо «влізти в біду» 140, км'єтuvати «слідкувати» 203, вбирати в чизмака «дати собі з ким раду» 170 (чайжми «чоботи» з угор. czizma), справити до росолу «вбити» 182, уперти (у турму) «запроторити (в тюрму)» 141, хай йому хомут і дуга «хай йому лихо» 170, хувра, хивра «свиня?» 103 (новогр. chiros «свиня»), втеребити «увіпхати в руки» 200;

і) риздво що робят паску «Великденъ» 203, фест «свято» 82 (нім. Fest), сколесити «з'їздити» 204, киптюга, курелая «пильога» 204 (пор. кóпотъ, курява), карлюка «соха» 200 (румун. cîrlig «гак»), перепендити «перев'язати» 199 (нім. binden «в'язати»), фрибра 74 (лат. febris), тетюха 132 («тітка») «трястя», уклепати «переконатися?» 169, з уздром с потрухом «ціліненький» 169 (буков.-гуч. пótрухи «нутрощі», пúздро «коробка», наддністр. «геніталії жеребця»).

4) Декілька арготизмів виявляє ї складена учнями Покровської школи в Коропі 1740 р. рукописна пародія «Служба пиворѣзам» (В. А д р і я н о в а - П е р е т ц : До історії пародії на Україні в 18 в., Записки ІФВ УАН 18, стор. 35-50, Київ 1928): бражска, сивуха 40, брандохлица 38 (чесь. brynda «лихий напиток» і нім. Branntwein «горілка») «горілка», галат, горѣлкокусатель, горѣлкохлист, ярига, яриган, пиворѣз, плявка сивухосущая, сивухопийци, сивохлист (!) 41, сивухокусатель 39 «п'яница»; згадка тут про салімандр (аки вторіе солімандр) в том пламени горелкопитія всегда пребивать желаете, 42) промовляла б за поширеністю нім. студентського арготизму Salamander reiben, Ehrensalamander, Biersalamander (про спільне корпорантське пиття пива — від половини 19 в.) і на Лівобережжі.

5) Опублікований М. В о з н я к о м (Два співаники половини й третьої четвертини 18 в., ЗНТШ 133, стор. 115-72, Львів 1922) «В'єрш мъщанський» з рукописного співаника Степана Вагановського 1750 р. з Тернопільщини включає арготизм *миркати* «прошакувати» (від привіту «Мир вам!») 156, за яким названо й убогих спудеїв *миркачами*.

6) Теж у віршах Климентія Зинов'єва (В. Доманицький: Невідомі вірші еромонаха Климентія з поч. 18 в., ЗНТШ 81, стор. 51-126, Львів 1908) зустрічаються, мабуть, арготичні вислови: *бакал* «бакаляр», *нищий* «школляр» 120, *канархистра* «читець канону, диригент хору» 98 (грець. kanonárhēs «читець канону, повторюваного хором»), *партесник* «хоровий співак» (лат. partes «хорові голоси») 108, *пиворіз* «мандрівний дяк» 92, *бардачник*, *кабачник* «шинкар» 92, *костіря* «грач у кістки» 125.

7) Школлярські арготизми зустрічаються і в рукописних віршах із Шарищини, опублікованих Ів. П а н ь к е в и ч е м (Chrestomatie ukrajinských textů ze současné a staré ukrajinské literatury, Praha 1954): а) Василя Тарасовича 1751 р.: *швелбавий* «незрозумілій?» (коли я почну дашто проповѣдати, то ся з мене вшытки будете смъяти, же швелбаво бесѣдую 281), *теребодер* «скупар», *ката* «торба» 281 (з *Ката — Катря?*); б) з нижнерибицького рукопису 1817 р.: *фамелїаш* «шкільний послугач» (з лат. famulus «слуга»), *вѣргаси* «побої, різки» 282 (знахідний множ. лат. virgas від virga «різка» — щодо утворення порівн. поль. школляр. librosy «книжки» з лат. libros, знах. мн. від liber «книжка» в епіграмах кінця 17 в. самбірщанина Адама Корчинського, А. Когчыński: Fraszki, Biblioteka Narodowa, Seria I, nr 134 ,стор. 31, fraszka nr 98, Wrocław).

Зате лише слабо відображенна арготична лексика в наших давніх лексикографів:

1) «Лексиконі словено-росському» Памва Беринди (Київ 1627,¹ Кутейн 1653² — сторінки подаємо за виданням Київ 1961), де такими виразами, хоч не конче школлярськими, слід уважати: *храп* «лють» 13, 39 (львів. сленг. *храп мати на кого* «сердитися»), *хитлюю* «лицем'єрствую» 58 (львів. аргот. гіклювати кого «дурячи насміхатися» з угор. hűtlen «віроломний, зрадливий», може, почерез рум. vicleán «т. с.; лукавий» й укр. хитрувати), *гүнка* «милотарь» (кожухар) 63, *бўрда*, *фáсол* «молва» (галас) 65 (поль. fasoł за нотами ғами fa-sol-la)*, *манелнѣ* «монисто» 65 (львів. арг. *манéл'i* «дрібні речі; кайданки» з італ. maniglia «брраслет»), *спекулатор* (лат. speculator «розвідач»), *шибеничник*, *пáличник* 80, *цекляр* (поль. seklarz з нім. Zirkler «сторож, поліцейський» від кружляння, лат. circulus «коло») 110 «кат», *шубравец* «рубищеносець, полный лат» 109 (львів. арг. пошабробаний «порваний»,

* Порівняй теж італ. alzare la zólfa «знимати вереск».

шáбер «лом», нім. арг. Schabber гебр. šebher «злам»), жминдак «скврънавый» 114 (поль. žminda «скупарство» від жму), тарáс (поль. taras «тераса; тюрма» з франц. terrasse), веселая издебка, кулик (порівн. поль. kulig «м'якопусна гостина») «узылище» 138, фрáнца, френчюга «хороба блудных» 143 (пор. прáнц'i «сифіліс»), фукáю «лаю, карý, язвлó» 160, закрет, превет (італ. privata «кльоака»), потребная коморка, въходок «афедрон» 183 (наддністр. правéт «виходок»);

2) в рукописному латинсько-слов'янському словнику Івана Максимовича з 1718—24 рр. у Публічній бібліотеці ім. Салтикова-Щедріна в Ленінграді (Q XVI nr. 21, див. наша стаття I. Maksymovyc, ein verkannter ukrainischer Lexikograph und sein Wörterbuch, „The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the US“, New York 1960, v. VIII, 1—2, стор. 35—114): барбара «flagrum», жминдак «floces bibens», хундя «febris», балакир «cloacula» (з румун. băligár «навіз, купа гною»), бурлаки «colluvium» хамоны «crustula»*, чмир, щи простыни «crambe», ляфе «demensus cibus» (осман.-араб. alafa «жолд послові»), по гарапѣ, по брани «debellato» (поль. harap від німецького оклику herab! «долів!» на мисливських собак, щоб залишили вбиту дичину), въчвертки пъвческие «flexiones modorum et vocis» (трелі — з італ. ricercato «прелюдія» почерез давнє поль. ryczwerk, wyczwirk).

Багатоюще джерело бурсацьких арготизмів, мабуть, полтавської духовної семінарії 1780—89 рр., де тоді І. Котляревський учився, це його «Енеїда». Власне в ній зустрічаємо аж три прийоми бурсацького арго:

1) латинсько-українські макаронізми типу «*Енеус ностер мағнус панус* I славний троянорум князъ...» (пісня IV, рядки 451—70, у промові троянських послів перед Латином),

2) засекречувальна морфологічно-словотвірна метатеза членів синтактичних пар (пісня IV, рядки 1—20, у ворожбі Сибілли Енеєві):

Борщів як три не поденькуеш,
на моторошні засердчить,
і зараз тяглом закишуеш,
і в буркоті закеньдюшить.
Коли ж що напхом з'язикаеш,
і в тереб добре зживотаеш,
то на веселі занутрить,
об лиxo вдаром заземлюеш,
і ввесь забуд свій зголодуеш,
і біг до горя зачортить.
Та що абищоти верзлялом,
не казку кормом соловять:
ось ну, закалиткай брязкалом,
то радощі заденежатъ.

себто:
Днів як три не поборщуеш
(поїси борщу)
на серці замоторошнить,
і зараз затягне кишки,
і в кеньдюсі забуркотить.
Коли ж що язиком напхаєш,
і в живіт добре втеребиш,
то на нутрі повеселішає,
об землю лихом вдариш,
і ввесь свій голод забудеш,
а горе до чорта забіжить.
Та що верзти абищо?
Не казкою кормлять солов'я:
ось ну, забряжчи калиткою,
то денежки порадують.

* Мабуть, з жидів. hāmn-taš «печиво на свято Пурім».

Коли давало сп'ятакуеш,
то може чуло зновинуеш,
як, що з тобою спередить,
куди на плавах човновати,
як угодилі юнонати
і як Еней замінервить.

Коли даси п'ятака,
то може почуеш новину,
як і що перед тобою буде,
куди на човнах плавати,
як угодити Юоні
і як за-енеїть (за Енеем стане)

Мінерва.

В цих внутрішньореченневих переставках переплутано діесловами-присудки з іменниками-підметами чи предметами й доповненнями чи обставинними окресленнями (зновинуеш чуло — почуеш новину, човновати на плавах — плавати на човнах). Такі переплутання трапляються спорадично в мові дорослих та, як гра слів, у дітей; їх улегшується характеристичні для мови фольклору плеонастичні близькі об'єкти (думку думати, мову мовити). У Котляревського одночасно як члени таких синтаксичних переплутань виступають і вульгаризми (напхати язиком, втеребити «з'їсти»).

3) Третій прийом бурсацького арго в «Енеїді» це виразові (метафорно-метонімні) арготизми — бл. 360, при чому годі сказати, чи взяті вони були виключно з бурсацького арго, а чи може й зі злодійського та вояцького — тимбільше, що найбагатіша синоніміка появляється тут не при типових виключно-школьярських поняттях (55 виразів для «бити», 15 «пити», 12 «тікати», 8 «іти», 9 «повія», 6 «бігти», 6 «загинути», 5 «їсти»). Дещо з того виявиться ще — після належного вивчення лексики Лівобережжя — діялекстним вульгаризмом, хоч прадавнім хоч спопуляризованим уже таки «Енеїдою». Вже сам перелік цих арготизмів виявляє з однієї сторони їх пов'язаність з інтермедійними бурсацькими, а з другої — з молодшими на 50 років східньоподільськими школярсько-семінарськими з «Люборацьких» Свидницького; це й доказ, що не йшлося тут лише про якісь індивідуальні творива авторів травестійних віршів і інтермедій, Котляревського чи Свидницького. Цифри після виразу називають лише пісню «Енеїди»; докладно ж зльокалізовані всі слова «Енеїди» в показнику — В. С. Ващенко, Ф. П. Медведєв, П. О. Петрова: Лексика «Енеїди» І. П. Котляревського, покажчик слововживання, Харків 1955.

I a) макітра «голова» 5, пика «лице» 1, кирпа «ніс» 6, лизень «язик» 5, кенъдюх «шлунок, живіт» 4, задня 5, пані стара 6 «задниця», кабака 1, мазка 2, 5 «кров», хиріти «спати» 3, клювати «дрімати» 5, сокотіти «говорити» 4, мусовать «думати» 3, розчовпти «зрозуміти» 3, налигачися 2, тріпатъ 2, убирачи 4, згамкяти 5, глітати 1 «їсти», по-чухрати 1, дмухнути 2, швендовати 3, швендати* 2, чимчикуватъ 3, таскати 3, валити 4 «піти, йти», черкнути 1, черхнути 2, хвататися за ким 6, ізслиз-

* Мабуть, почерез поль. szwankować «заточуватися, храмати, блукати» з нім. schwenken.

нути 4, пороснути 5, дунути во всі лопатки 5 «побігти», карабкатися «повзти» 5, дати тягу 1, накивати п'ятами 1, уплітати 1, дати драла 1, шатнутись 1, влизнути 2, убиратися 5,увильнути 5, ввильнути 4, шмигнути 5, датъ навтіки (підібравши клунки) 6, оддертися на сухо 4 «втекти»;

б) холоші «штани» 1, манишки «білизна» 6, верзун «постіл» 6, охвота 3 (мабуть, від фóта «хвартух»), дулет 3 «жіночий одяг» (фр. douillette «ватований плащ з пелериною»), фиги-миги 3, шумиха 3 «блискітки», вбратися в оклад «убратися» 3;

в) глиствяк «хліб» 3, лакомина «смакоці» 2, пундики 4 (нгр. pungí «гаманець», лірницьке арготичне пундій, кондій «пиріг») «пироги», трубити в кулак (з голоду) «голодувати» 1;

II e) грati в paci 5, скакати тісної баби по лавках 3, бити лещатами по спині 3 — назви гор, дати тинфи 5 «пустити в ніс дим» (поль. finfa, рос. у Помяловського «Очерки бурсы» пфімфа, укр. бурсацьке Свидницького пімфа «жарт із вдуванням сонному в ніс диму зі спаленої бавовни» — з нім. Finte «підступ, злобний жарт; удаваний штих при фехтуванні» з італ. finta «вдавання»); хлюст (з нім. Fluß «річка, течія» за секвенціями карт одної масті) 1, носок 3, жгут 3, кеп 3 (поль. kiep «дурень»), лава 3, пара 3 (може з поль. faro «фараон, газардна гра»?), візок 1, (теж зах.-укр. свінка «гра в карти, де програвач обвозив рапчи на спині виграшника довкруги стола»), сім листів 3 (газардна гра), памфіль 3 (за трумфовим вижником-валетом) — назви картових гор; убити добру грінку «виграти» 1, плутня «обман» 3, плут 3, мот, мотяга 3, ярун 4 (від ярига «волоцюга», див. стор. 9), підпустити москаля 3 (за інтермедійною постаттю хитруна-салданта), провести 6, злити кулю 6, показати фигу 6 (фýга «кукиш») «обманути», скакати халяндри 2 (може, з нім. Ländler, Länderer «вальсовий танець» з Горішньої Австрії, Landl, та циган. кхэлэс «танцовати», кхэлланй «танець»), фурчювати 2 (фиркати «брикнути»), понести балляндраси 1 (сконтаміноване халяндра й баляси «поруччя»), садити 1 «танцовати», прясти набалдашник 5 (рос. набалдашник «галка ціпка», балдá «довбня» з осман. balta «сокира»), гардовати «перебувати, гуляти» 5 (гард «із; рибальча оселя» з румун. gard «затон»), кургикати «співати» 3 (звуконаподібне, про журавлів), задирати «дразнити» 6, дати кучму 1, робити глузи 5 «насміхатися», колобродити «гороїжитися, храбрувати» 6, веремія 3 («буря»), содом 5, жидівська школа 3 (порівн. одесь. хай, львів. хайдер «галас», гебр.-їдд. chêder «кімната; основна школа») «галас», ярміз «нелад» 2 (осман. yaramaz «сварільний, неотесаний, лотер»), баскалачитися «супротивлятися» 3 (від баскій, басувати з тюрк. bas-maq «наїздити, наскакувати»), пеня «клопіт» 1 («гривна» з лат. poena «кара»), коробитися «мучитися» 6, надсад «лють» 5, дро-

читися «сердити» 6, заюрити 1, яритися 5, остервенитися 5, 6, вспалахати духом Асмодея 6 «розсердитися», дивитись оскілками 4 (себто вишіривши зуби, кли), зашморгом 6 (нібишибеницею), сентябрем 6 (від хмарної погоди в вересні) «люто глядіти», загвоздити в батька 3, кобенити 3, 5, величати по-сербськи віру 5 «клясти», порощити 6, запорощати 3 (ніби «кричати як порося», порівняй заенеїти, заіванити . . .); розкудкудакатися 1 «кричати», пащиковати «сваритися» 4 (від пащека), потягатися 6, храбрувати 6, задиратъ 5, площатися 5, подуть тичка 6 (від площі, тічка, звільнених для дужання) «битися», датъ ляпас // ляща 1, надсадити бебехів 2, вставити окуляри на очі 2, переміжжити в прах /i дребезги 5, мозчити 5, розміжжити лоб 2,олосити 6, зацідити 3, 6, уладити 6, стригти по спині 6, задавати кого в сто лих 6, дати тришия 2, 3, дати цибульки під ніс 2, затопити в висок 2, чубити 3, вихрити 4, тормошити 4, піднести з оцтом фиги 3, зварити каши 2, зімнути на кабаку 2, тузити 5 («бити тузом, асом»), на-тасувати 5, 6 («мішати карти» з франц. tasser), підтичити 6, супонити 6 («зав'язувати супоню хомута»), втерть мордаси 4, мазнути 5, 6, покропити плечі 3, локшити 5 («сікти на локшину», тюрк. lakça «кусні тіста, варені в юшці»), наварити киселя 4, посадити на лід 2, вкрутити хвоста 2, зувічити на смерть 2 («скалічти»), валяти на купку 4, давати субітки 4 (від суботніх побоїв-кари бурсакам за провини всього тижня), дати тъху // тоху 6 (нове сленгове дати духа «допекти»), дати перегону 5, кабаки // міцної кабаки 6 (кабака «табака; горілка»), затъору 6 (затираха «саламаха»), прасу 6 (pras «преса; частник»), березової припарки 6, перцио // маку 4, киселя 5, швабу 4 (може, від ошвабити «обманути» чи нім. аргот. schwäbbeln «пити, хлебати»), накарпас 5 (за давнім поль. nakarbaszować «накарбувати» з сер.-вис.-нім. kérben та карбáч з осман. күгбаč), давати добру хльору 3, 4 (може з румун. fiór «дрижаки, страх» чи з італ. fiore «цвітка; козир, треф»); рожен 1, халазія 1 «побої» (бурсацьке з інтермедій халазія, холодзія «частування», може перекручене поль. kolacja «вечеря» з лат. collatio «складка, складкове вгощання» з дальшим приподібненням до пд.-поділь. галаджія «галас» з рум. gălăjie «шум»), маляхай 1 (перекручене махáти, нагáй та малахáй «гостроверха шапка з навушниками» з монголь.-казах. малахai), хлист 5, тройчатка 4 «нагай», скиксовать 5, 6 «промахнутися» (мабуть, від нім. Kicks «фальшивий удар при більянді»);

ε) кагал «гурт» (герб. qâhâl «зібрання»), дока «знавець» 5 (з лат. doctus, -tor «вчений»), тергий «досвідчений» 6, плохутка 6 (плохий «смирний») «боягуз», дзіндзівер-зух «герой» 4 (осман. cengâver «войовничий, воївовник» та поль. zuch із zuchwały, zufały, zupwały), верлань «горлань» 5 (сконтаміноване з верзти й горлати), сонъко 5, тімаха 2 «сплюж» (від аргот. kímati, нпр. kimòme «спати»), крюк 6, підтяга 6

«кругтій», балагур 2, мартопляс 1 «весельчак» (за якимсь рос.-укр. мартышка «мавпа»), фертик 3 «елегант» (за назвою літери Ф — ферть), філтіфікетний «манірний» 3 (за якимсь франц. fille d'etiquette «дівчина етикети» чи нім. etepetete «маніжний»), мугир 4 (згрубіле від мужик), гевал 5 (від імені Хамового внука Гевала кн. Буття 10, 7), амалик 5 (від імені Єзавовового внука Амалека, кн. Буття 36, 12, а чис ім'я тлумачено «метафорично» як Антихрист, див. Беріндін «Лексикон», стовпець 340) «неотеса», скупиндря-скурвасинська «скупий» 4, висікака «задираха» 4, слабий на утори «неповздержливий» 4 (втори «рівці для dna в клепках бочки»), брапічка «хабарник» 1, ласонохлист 3, лигоминець 3 «ласун» (від поль.-укр. legumina, легуміна «солодка, 3-тя страва обіду» з франц. legume «городовина, салатка»), ярижник 3 (від ярига «волоцюга»), пудофет 2 «ледачий» (може з молд.-рум. пэдукъб «вошивий»?), суцига 1 «процесович» (від сутига «незгідливець», тяжбá «процес»), крючик 6, ярига 6 «обманець процесувальник», асмодей «чорт» 4, 6, бахур «немовля» 1 (гебр. bâchûr «молодюк»), пучъверинок «малий» 1, шкарбун 2, дундук 3 «старцо-тан» (від дундук «індик, індоук»), гиря 1, гирявий 3 «короткострижений», курохват «бурсак» 1, слімак «манастирський служка» 5, чуприндир 4, чупрун 6 «козак (простий)», пендос «грек» 4 (може від нгр. kondós «маціцький, низькорослий» чи pandochéfs «корчмар»), проскиноси «(грецькі) передові частини» 4 (нгр. brostínós «передній»); водити коверзу «плянувати» 3, кукнути в кабак «піддати думку» 6 (тут кабák «голова», первісно «гарбуз» із тюрк. kabak), йти в витяжку «рискувати» 6, піймати облизня 2, попасті на слизьку 5 «зазнати невдачі», задор «невдача» 5, дати кучму 2, учинити ярмис 2, наварити каши 5 «наробити лиха», загнать в трістя к чортам «запропастити» 1 (трістя «трясовина»), ізвомнити 2 (з поль. wątpić «сумніватися»), хватило за виски 2 «злякатися», іграти на зубах «цокотіти зубами» 4, збитися з плигу «розгубитися» 2, надути хвіст «похнюпитися» 3, окошитися «притихнути, всістися», 2, 3 (ніби «стати кошем, табором»), супліковати «просити» 5 (з супліка «прохання на письмі», італ. súrplica «благання»), слинити 3, зарюмати 6, завіскритися 1 (власне «засмаркатися») «за-, плакати», базаринка 2 (з поль. basarunek «судове відшкодування за скалічення», сер.-вис.-нім. bezzerunge «відшкодування»), ралець 2, 4 (пн.-лівобережне «гостинець», може з якогось ларéць «скричка, корсбочка»?) «подарож, хабар», посулити «подарувати» 5, піднести пиріжок 2, прилабузнитися 5 «підлещуватися», щеголяги 6, дути губу 4, фінтити 4, 6 (з первісного «перехитрювати при фехтуванні», з нім. Finte «підступний удар при фехтуванні»), розприндитися 3, 6 (від прийнда «чванливість, примхи», пов'язаного з брýндитися «прибиратися», давнє поль. brynda «цяцьки, дрібнички», циган. брінда «зморщка, зборка», з сер.-вис.-нім. brëm «общиття, ля-

мівка, оправа» чи франц. brimborigion «цяцьки») «пишатися, парадувати», бридня «дурниця» 6 (поль. brednie «небилиці», bredzić «маячили», нагородити чепухи 4 (рос. чепуха «небилиці»), гонити ахинеї 6 (анинєя «замислувата мова, небилиці» з грець. athēnāios «атенський», напр., в акафістовій фразі афинейская сплетения), правити теревені 6 «говорити дурниці», уджигнути річ «сказати промову» 6, казань поука» 2, підтроняти 6, скуювдити 6, галити 3 «підбунтовувати, підгнанти», розіклести лапки «зміцніти» 6, сказати пас «уступити» 5 (з картярського франц. є passe «я стримуюся (при цьому ході)»), понеділковати «відпочивати» 1 (від народнього звичаю стримуватися в понеділки від усіх чи декотрих робіт), до артикулу «якслід» 3, в із'ян «на шкоду» 4 (з осман. ziûân «шкода»), не до шмиги «погано» 3 (шміга «мірильна дощечка стельмахів, майстрів» з нім. Schmiege «циркуль-кутомір; складаний метер») сілъкіс! «добре, гарно» (мабуть, з тюрк.-казах.-каракалп. сейкес «якслід, відповідно, підхожо»), ні гугу 5, ні гич (осман. hič «ніщо») 3, ні гаріля 3 (gáller, чесь. haléř з нім. Haller «рід дрібної монети» від міста Schwäbisch-Hall бл. Штуттгарту, де її чеканено), чвирк 1 «ніщо» (ніби плювок); моргуха 3, зубоскалка 6, фіглярка 6 (від фігель «жарт» з поль. figiel, чесь. figl), дзига 6 (поль. суга «жук, фуркало» з угор. csiga «слимак; жук»), приджигльованка 3, цюхля 4 (з циган. чхай, чхаері «дочка; дівчина-циганка», покут. цъобра «неклюя; повія»), «дівчина, жінка», пащикуха «цокотуха» 6, плакса «плачливка» 6, ярига 6, ярижниця 3 «ледащиця», підпускати // то-чити баляси // ляси 1, пускати бісики 1, підсипатися 4, 6, піндючити бочки 3 (ніби випинати, але не без впливу тут і: фіндюрка 5, 6 «повія», з.-укр. аргот. пінда «легка дівчина», давнє львів. злодій. binia «дівчина», з циган. пхен «сестра», нім. арг. Bein, Beinl «повія»), гарциювати 3 «залицятися», бабак «бабій» 5, перечос «розпуста» 3, злигатися «зв'язатися» (молдав.-рум. a se legă «прив'язатися») 3, бахур «розпустник» 2 (сх.-укр. арг. бáхур «полюбовник»), бахуровати 2, в гречку скажати 3 «жити в розпусті», гуртівні діти «байстрюки» 3, черк 5, цмок 6 «поцілунок», паплюга 1 (від пâpljati «базікати»), шльоха 1 (від шлятися «волочитися»), хльорка 3 (з.-укр. фльбондра «легка дівчина» й сх.-укр. арг. шляра «вуличниця»), мандръоха 3 (від мандрувати й мандá «легка жінка»), діттянка 3, підтіпанка 6, потіпаха 3 (з нім. арг. tippen, dappeln «coire») «повія»;

III б) пінна, пінненъка 2, підпінок 6, мокруха 2, сивуха 4, пальонка 5, 6 (порівн. закарп.-лемк. палінка, палюнка, угор. palinka «горілка»), брага 1—6, гарячий 3, деренівка 4, ганусна 6 («анижівка», бо гáнус «анис, ганиж»), кримська дулівка 4 («айвівка, горілка з айв, гутей»), сикизка 4 (може, йдеться про якусь настійку на живиці, осман. sakuz, каракалп. sağuz «живиця, смола»), чикилдиха 2 (мабуть, настійка на

ягодах крушинуватого куща *Zizyphus vulgaris* джагатай čäkirdäk) «го-рілка, її роди», чепуруха 5, красовуля 5 «чарка» (з сер.-грець. krasovóli «виновий келих», новогр. «ковток вина»), тягти (брагу) 1, хлистати 2, хлиснути 1, нахлистатися по саме ніззя 2, кружстати 1, полигати 4, то-пити печаль в питейнім морі 5, смикнути цівкою 4, вижлоктити 6, черкнути 3, клюкнути 4, дмухнути 2, втерти 2, обдутися 2, обіжратися 2 «пити, випити (горілки)», надути хвіст «оп'яніти» 4, писати по землі мисліте «заточуватися» 2 (від назви літери М — мисліте), карабкатися 5, лізти раком 6 «рачкувати від п'яна», охмелитися «протверезіти» 5, чмелі 2, перелоги 1 «очманілість після похмілля», слухати чмелів «бути очманілим»;

IV a) світелка «хата» 5, курище «дим» 5, балагурна (година) «пізня»

в) будка 5, тарадайка 6, бенджоги 6 «віз» (сх.-укр. «брикарський, вантажний віз», «рід саней; сковзні дрючки для розвантажування; дрючик повертати вітряка» з поль. binduga, w- «склад дерева для сплаву, зв'язка на тратві», сер.-доліш.-нім. bindinge «зв'язка», змішане з віndoю, нім. Winde);

г) підтяга «злодій» 6, заріза «різун» 5, штрикати «різати ножем» 3 (потрошити 6, локшити 6 «рубати»), дубити 6 (порівняй одесь. аргот. дубárik «покійник»), сплющити 6, розпллющити 6 «вбити, вбивати», стяти зуби 5, околіти 6 «вмерти», слизнути 1, ізслизнути 2, послизнути 1, покоїти 1, бути // стати шкереберть 5, 6, із'їсти дутеля 6 (дутель «свистун, порожній горіх»), копирснути в ад 6, піти до чорта на шабаш 6 «згинути», топтати ряст «жити» 6 (ряст — назва кількох весняних цвіток: 1) *Primula veris* п е р в о ц в і т, баранчики, божі ручки, буквиця, веснівка, жовтуха, ключики, кукурічка, курячі сліпоти, 2) *Corydalis solidia* р я с т, баранчики, індики, когутики, хохлатка, 3) *Scilla bifolia* п р о л і с к а, луківка, просерен синій, синета), шабас «кінець» (гебр. šabbâth «субота, свято»), в три вірви 1, до лясу 6 (за поль. приповідкою про політичні роздори 18 в. Jeden do lasa, drugi do Sasa — при чому думалися два конкуренти до корони Станіслав Лещинський — «Las» — і саський король Август) «геть! тікай», комезитися 1, за-камешитися 3, задробити 1, «заворушитися, забігати», налягати 4, дати догонку 4 «переслідувати, здоганяти».

Декілька дальших арготизмів можна зустріти й по інших творах Котляревського:

1) в п'єсі «Наталка Полтавка» (1819), особливо в мові канцеляриста Возного: разлаголъствуати «розмовляти» 279, буки-бара-бан-башта «непов'язані з собою речі» 280 (мабуть, за якимись прикладами з букваря на слова, що починаються з літери Б), ништорна го-дина «вечірня г.» 255 (за поль. nieszprzy, чесь. nešprugy «вечірня» з лат.

vespera «вечір»), загалити «розмахнутися (плянуючи)» 274, укутати «випити» 257 (порівн. рос. *кутить* «п'яничити»), виканючти «видерти хабар» 257 (від народнього повір'я, ніби каня може напитися лищ, коли дощ іде, — бо не захотіла колись з іншими птахами разом кри-ниці копати — тому її квиління серед спеки витлумачено, що це вона просить дошу, приповідка чекас, як каня на дощ; звідси й *канючти* «випросихувати; куняти»), вежа «тюрма» 286, — і таки Виборного: роз-дабарювати «розмовляти» 285 (іddiš-гебр. dabbern, dibbern «говорити», гебр. dâbhar), гнути кирпу «гордитися» 259 (*кирпа* «ніс» первісно лиш «кирпатий ніс»), згедзатися «збунтуватися» 270 (від *гедзя*, поль. giez, gzik, перед яким товар тікає), ловити гав, продавати витрішки «стояти без діла» 275, одкладивати в довгий ящик «відкладати справу» 269, піднести печеного кабака (себто гарбуза) «дати відмову залицяльни-кові» 259, уджигнути (весілля) «справити» 269, варенуха «горілка» 274;

2) в «Москалі-чарівнику» (1819) в мові всіх дійових осіб: Финтика — пронира, крючик «поліційний канцеліст» 320 (сх.-укр. арг. крю-чок «міліціонер»), Миколи — канцелюжка, цвентюх «канцеліст» 315 (мабуть, від цвенъкати «говорити по-польськи, по-французьки»), розчовпти «зрозуміти» 319, утяти до гапликів «наїстися досита» 309 (ніби аж до защіпок ковніра свити чи сорочки), докласти воза 315, дати хлосту 321 (з поль. chłosta «побої прутом»), дати березової припар-ки 321, нам'яти ворсу 315 «провчити, набити» (вóрса «олосинки на сукні»), Тетяни — точити баляси «фліртувати» 294, галити «кри-чати» 314, веремія «галас» 319, не до чмиги «не слід» 300 (від шмýга «мірильна дощечка»), надсадити бебехами «надвережити здоров'я» 314, — і таки в російській мові Салдата — фертик «елегантік» 319, чер-нильний хват «канцеліст» 299, подлипати «залицятися» 314 (нове сх.-укр. аргот. підлипáло «підлабузник»), перехватити «попоїсти» 301, шнапс «горілка» 306 (нім. Schnaps, первісно «ковток»), карачун «смерть, кінець» 299 (порівняй білорусь. карачúн «несподівана смерть замолоду, корчі, лихий дух, що в корочує життя»);

3) декілька арготизмів є і в бурлескній оді «Пісня на новий 1805 год пану нашему і батьку князю Олексію Борисовичу Куракину»: коб-зура «кобза» 325, блеяти «співати (попи на похороні)» 329, хльобнути «попоїсти» 328, човптися «товпитися» 326, бити (гопака) «танцовати» 325, впіндрячти «ввігнати (в землю), похоронити» 330 (з поль. wpędzić «ввігнати», звідки наддністр. пéндити «гнати швидко»), до шніру «до ладу» 328 (з якогось нім. wie am Schnürchen «якслід», дослівно «як на шнурочку»).

Такий прийом макаронічної поезії 15 в. як дочеплювання латин-ських закінчень до слов'янських виразів застосовував ще Ян Коха-новський (1530—84) у пародійному вірші «Carmen macaronicum» (1568),

згодом анонімна польська комедія «рибалтів» і таки інтермедії. Є цей прийом і в наших інтермедіях та пародійних віршах, напр. у мові Козака в Інтермедії на три персони: хлоп, поляк і німець з рукописного Дернівського збірника 17—18 вв. (надруковані в Я. Гординського «З укр. драматичної літератури 17—18 ст.», Пам'ятки укр. мови і літератури, т. VIII, Львів 1930, передруковані у кн. Давній укр. гумор і сатира, Київ 1959, стор. 69), в Бірші про школярську науку «Ой, як мене моя мати дала до школи» з середини 18 в., (надрукованому Вацлавом з Олеєська в зб. Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego, Львів 1833, стор. 429-30, і передрукованому в кн. Давній укр. гумор..., стор. 175), а знаний і досі з народніх анекдотів, як напр. у занотованій нами 1930-их рр. у с. Романові, пов. Бібрка: коли мужик спитав сина, що в наслідок лихого вчення мусів покинути школу, як звуть по латині «гній», «віла», «віз», «поле», «повеземо», то хитрий син відповів — *гнойнтус, вилантус, возантус, полантус, повезёмус*, а тоді батько заговорив до сина такою його ж «латиною»: «А то тепер берёмус вилантус, накладёмус гнойнтус на возантус і повезёмус на полантус». Доречі, на такій «латині» полягають і львівські арготизми: *виривантус*, «втеча», *попіантус* «випивка», *обдертус* «голодранець», *академус* «студент», *гобкус-побкус-перевертус* «штучка, трюк» чи польські *wisus* «шибеник», *lizus* «підлабузник», *utracjusz* «збанкротований поміщик». Виступає вона і в білоруському арго «корелів» Кричевщини 1786 р. (гри́мус «грім», хренус «хрін», рукопис «Описание Кричевского графства 1786 г.» Казанської університетської бібліотеки, цитоване за С. В. Максимов: Сибирь и каторга, Собрание сочинений, т. IV, СПб. [б. р.], стор. 199-202) і в «Люборацьких» А. Свидницького в мові бурсаків.

Макаронічної «латини» вжив Котляревський в «Енеїді» в «рації» (лат. oratio «промова») Енеевих послів до Латина (пісня IV, 451-70, «Енеус ностер маѓнус панус...»), Енея до Латинових послів (пісня VI, 832-50, «Латинус рекс есть невгомонний...») та в просьбі Евріяла про пощаду до Волсента (пісня V, 1006-10, «Пеккатум робиши, фратер милий...»).

Школярські арготизми шкіл Правобережжя, Волині й Галичини в 19 в. нам не відомі. Можливо, що дещо матеріялу знайшлося б по спогадах. Отак у спогадах Михайла Чайковського-Садика паші (1804—88) про шкільні роки зустрічаемо: *łapświnia* «латинська мова» з поль. *łacina* (Pamiętniki Sadyka Paszy, Lwów 1898, стор. 49), *селедка* «воєнний інвалід» (вояць. арт. «шабля; міліціонер»; Записки М. Чайковского, Киевская старина, 1891, нр. 11, стор. 279); деінде ще: *monitor* «нагай» (лат. «нагадувач»), *dziuba* «коханка» (може, з циган. *джювлы* «жінка», чиїй «дівчина, дочка», Pyšma T. Padurru, Lwiw 1874, стор. 355).

Бл. 110 школярських арготизмів з духовного училища в Крутіх біля Балти та студентських з духовної семінарії в Кам'янці Поділь-

ському 1840—50-их рр. ужив Анатоль Свидницький (1834—71) у сценах зі шкільного життя в повісті «Люборацькі» (1862, користуємося виданням Київ 1955, звіреним з автографом). Чимало з-поміж цих виразів було, мабуть, поширених по подільських говірках, дещо зустрінеться в лексиці польських письменників з Поділля й Волині (напр. kuban «хабар», kulik «м'якопусна гостина сусідів у шляхетському дворі»), інше ж перетривало то як вульгаризми то таки як школлярські арготизми в Галичині й на Волині (книш, жид, вчистити, гебес, кушка).

I а) макоєди «рот» 118, цапка, «борода» 192, кушка «ніс» 34 (дослівно «конусова посудина для бруска гострити косу»), пізвиння під носом «смарки з носа» 139 («зв'язані в одному кінці дві жердини прикладати солому на скірті»), роздебендювати «говорити» 195 (пор. роздабарювати Котляревського), пухнути «спати» 109, сотатися 17, теліжитися 164 (пор. з.-поділь. телéпатися «йти») «плентатися», постъобати 153, утрясти 154 «піти (геть)», стебнівкою (ходити) «дрібно» 116, іжиця «задніця» 30 (від церковної назви літери «іпсілон»);

б) (кепка) на буки-ёр-б «на бакир» 168;

в) молотити 31, затирати 136, запихатися 150 «їсти», запхати горло 150, підопхати кишку 13 «попоїсти», теребій «ідець» 152 (пор. з.-поділь. теребіти «їсти»);

II а) свинарія «семінарія» 178, школа «учні, бурсаки» 18, мученик «учень» 8 (gra слів: ученик-мученик, учитель-мучитель), бургій, бургієць (може, від румун. a bârfi «клеветати; базікати»?), витія, горобець, оратай, реторва «учень реторики, 1-ої класи семінарії» 155, кози «учні другокласники» 121, кончивший «абсольвент семінару» 175, кнурик «клерик» 149, хapatня «роздача вільних парохій» 91;

б) мучитель «учитель» 8, суб «субінспектор» 163, влови «підстерігання учнів учителем» 179;

в) пенца «урок» 91 (ніби пénzum, лат. pensum «завдання»), ловити жупчики «не вважати на лекції» 35, терти лямку «вчитися» 207, підкурмегатися «підтягти» 178 (може від покут. курмей «мотузка, налигач», з рум. curm і «шворка»), диктура «намочена в чорнилі бавовна» 113 (з лат. tinctura «закрашення»), жид «пляма від чорнила» 112, настрочити «написати» 196;

д) книга життя «зошит з записаними прогріхами учнів» 180, кавказ «останні лавки, де сиділи злі учні» 106, гебес, гебесня «злій учень, злі учні» 106 (лат. hebes «тупий»),nota «колодка на шию тому учневі, якого приловлено, що говорить по-українськи» 21 (з.-укр. нота «оцінка» з лат.), мужичити «говорити по-українськи» 21; попасати «залишатися ще рік у тій самій класі» 111, кишнути 169, турнути 192

«прогнати (зі школи)», порхнуть «бути прогнаним зі школи» 177, спекулятор 101 (давнє «кат» з лат. speculator «розвідач; допитувач»), цензор 113 «співучень, що як кат січе різками караних», попушить 25, вичистити матошники 103, списати іжисю 30, дати в палю 112, дати гарячих 112 «висікти різками», підмаслок 197, кубан 113 «хабар спекуляторові, щоб легше бив» (мабуть, з румун. cu bani «з грішми, за гроші»);

е) всесожженіє «палення квартирного зошита з записаними прогріхами учнів» 30, пустити пінфу «вдмухнути заснулому співучневі в ніс дим зі спаленої бавовни» 35, різати «грати в карти» 151, прокуликати «просвяткувати» 6 (поль. kulik «карнавал»), теревені «гутірка» 150, мигнути 151, вчистити 35 «вдарити, набити», розклейти (носа) «роздити до крові» 28, вгрітися «вдаритися» 32, щури 151, товченники 191 «по-бої», мордаси «поличники» 153, ошийник «потиличник» 203;

е) чадо 151, раб божий 152 «чолов'яга», пімперля «хлопчак» 82, хохол, обливанець (бо хрещений лиш поливанням голови, а не занурюванням у воду) «українець» 188, хохлуша, галушниця «українка» 188, ляшуга «поляк» 153, кацап (від ар.-осм. kasap «різник»), лапотник 144, кацарап 170, маркитан, коробошинк, пилипон (від прізви для ста-ровірчої секти) 193 «росіянин», пташка з закованим носом 150, диявол 151, на(в)ушник 177, 201, прісна душа 203, синок 204 «донощик», при-солодити язика «донести (учителеві)» 151, удружити «подарувати» 160, наjsabitися, напиндючитися 198, відквасити губу 123 «надутися», бед-нюгі «лють» 123, облизати макогін «зазнати невдачі» 164, засміятися на кутні «заплакати» 193, сорок святих і Юра аж попадала шкура «біда» 175, лахва «оказія, нагода; рай» 78, 115 (ар.-осм. alafa «платня послові; жолд»);

III а) цупечка «мала люлька» 175, куричка «саморобна цигарка» 160, запридуха «поганий тютюн» 160;

б) торкнути 6, телепнути 152, прополоскати дудку 158 «випити (го-рілки)», возліяніє «п'яничення», православна 41, живиця, красовуля 152, воодушевленіє 155 «горілка», слухати джмелів «валятися по зем-лі від п'яничення» 125;

IV б) субаква «підвода» 31 (макаронічна калька: лат: sub «під», aqua «вода»), попівська діра «корчма в Кам'янці» 93, палестина «ча-стина Кам'янця» 147, махіня «величезна річ» 19;

в) книш 92, бородач, хапокниш 75 «священик», попадъка 157, ха-покнишка 220, «попадя», крючок 163, канцелюра 165 «канцелярійний урядник», консисторські блоги «урядники консисторії» 192;

2) підцобрити 6, шатнути, підцапати 127 «вкрасти», закацапити «зарізати (людину)» 193, фурдига «тюрма» 212 (фр. corps de garde «вартівня»).

Вперше школлярське арго Полтави початку 1920-их рр. записав етнограф Володимир Щепотьєв (Мова наших школлярів, Етнографічний вісник, кн. 3, стор. 76-81, Київ 1927); автор, викладач полтавських шкіл, подав бл. 210 арготичних виразів (в тому бл. 140 коренів) — «шпáновських» слів, для п'ятої частини яких приводить паралелі зі словника київського тюремно-злодійського арго (В. Попов: Словарь воровского и арестантского языка, Київ 1912). Йдеться тоді насправді про головно позашкольарські вирази. Багато в тому позичень з жидівського, циганського, німецького; часта тут російська фонетично-морфологічна форма.

До речі, у Щепотьєва якраз типово школлярських арготизмів мало.

I а) карточка, рáшка, («цебер»), сúрло (рум. súrlă «свиня; рило») «обличчя», плювáтельниця «рот», сапáтка «ніс», стýкатъ глáзом, зéцатъ (від аргот. вигуку зекс! «увага! небезпека!»), зорýтъ, зýритъ «дивитися», скесъ «глянь» (перекручене зекс!), тóпатъ, чáпать «ходити», кемáтъ, кимáтъ «спати»;

б) шкéри «штани» (від аргот. шкар «кишеня штанів», ніби з циган. шукár «гарний», бо звідти красти легше; або радше від тэ чхарэ «одягатися»), кольбса «черевики», на всъом фасоні «шикарно вдягнений», фасонно «гарно», хмизбо «погано», цýмес і кампóт «щось дуже гарне» (жид. cimes з нім. Zugemüse «компот, трете дання при обіді»);

в) шáматъ «їсти», шамóвка «їжа», дíкóфт «хлíб» (первісно «голодова страва», з декóкт, лат. decoctus «вивар» із збираних на переднівку рослин як їжа голодуючих);

II 2) угрóбитись «провалитися на іспиті», засýпаться «оскандали-тися при іспитах»;

1) на ятъ (себто знаючи, де писалася літера ять-ѣ у давньому рос. правописі), грубó «дуже добре»;

е) фуцáтъ «копати м'яча», посíпáка, халýй (рос. холýй «слуга») «хлопець, що подає м'яча»; затýритися «заховатися», потýритъ «штовхнути», зайдáтись «задиратися», вýбити // вýрубати // вýсікти бýбну, кнацать, кóцать (з нім. arg. kiebesen «відрубувати голову», Kiebes «голова», з Kabis «головка капусті»), залімónитъ, сковирáтъ рáшку, вýсвітить // встáвить чýрву, вýбить глаз, датъ по зубé «бити, побити», для поýту «для молодецтва» (поýт «грошова ставка в картах» з фр. point первісно «пункт»), налáдити, дáти одскóбч «прогнати», тóпай холодóч-

ком по сімейному, одскоч, одскоч од моєї печінки, одскоч грязь од підбішви, катісь калбасої, сорвісь, валі кульом, одойді на два вареники, а не пішов би ти вибріком «йди геть!», качай «починай», прикрутить гайку «приборкати», засіпатъ, крить «перемогти в слівній суперечці», засіпка, засіпка в доску // в гроб // в мамонтовое дёрево «оскандалення», пárиться «сердитися», запárка «розсердження», здрéфіть «злякаться», закінчено й запечатано «рішуче кінець», нікаких двадцать «ні слова більше», скройся, закройся, замрі пацан, заткнісь, заткні своєю плювательницею «мовчи», сáла немá, слабó, спáса нет «немає спромоги, не буде діла», мáку, коробочка мáку «а дзуськи», холодком, холodčkom «поволі», затýрить «загирити», начудить, одчудить «зробити / сказати нісенітницю»;

є) братвá, шáтія (з жид. šutvis, гебр. šuttāphūth «спілка»), шпанá (ніби «отара еспанських овець»), шантрапá (первісно «наволоч», рум. şandramá «буда; лахміття» з осм. sundurma «шопа») «гурт», шпаніст «член шпани», фрáер «кавалер» (нім. agr. Freier «не злодій»), баядérка «кокетка», патентованій цíмес «здеморалізована дівчина», стрелáть «залицятися», шлáпа «тюхтій», малкáш, пацан, шкет (нім. agr. Schekez «вуличник», гебр. še'qes «нежидівський хлопчина») «малий хлопчик», барахло, лахý, хмиз «нікчемна людина / річ», скес (може від назви гри в карти з одною висвітленою — італ. schiuso «відкритий»?), скес дубóвий «жаднюга», скесувáть «мати несигті очі», грак «новак», руб-двáцять «хромий», больної, больної на голову, прищúцуватий, муд сальбóний, мýрик (новогр. ἀργός «дурний») «дурний, дурень», малахольний «божевільний», медикóваний (на голову) «досвідчений», блатної «спеціяліст у школярських справах», парень-гвоздь, парень первої гільдii «спеціяліст», затrúха «дрібничковець», жлоб (поль. żłób «жоліб», аргот. «селюх; несимпатична людина»), заглоба, закіря (від хірити «п'яничити», жид. šikiren, гебр. šikōr «п'яний»), занúда, зарáза, кýрик, гад, гад ползúчий, калéка, калéка 20-го века, свóра, сúча дрáла, тварь, углед (рос. оглоéд «галапас», огулом «гуртом»), шкáпа, шкапогрýз, шмок (австр.-нім. Schmock — кличка собаки), шпок, шпак, шпек «дурень, поганець», мудáк, мудозвóн «марнослов», барахлáний «поганий», американський «дуже добрий», бузá («лихий напиток» з осм. boza «напиток з проса, ячменю»), лíпа, понт (круглосветний) «брехня, нісенітниця», бóтатъ, бухтéть, бráти на гец (львів. арг. géца «жарт» з нім. Hetze «погоня; розвага»), наливáть, понгйтъ (на ráдостях), бузýть, варýть бузý // лíпу «брехати», запускáть áрапа, задавáться на грéчані макарóни «задаватися», бузотъбрство «брехання», бузовóй «брехливий», бузинъбр, бузіст, бузотъбр, понт кругосвéтний, с понтом на характер «брехун», взять на бóга // на пýшку (угор. puska «шпаргалка, підстрочник») «одурити», валáть вáньку «строїти дурня», фасóн «високий тон», держáть фасóн, лíповий «фальшивий» (за анекдотою про підроблену липову

паску), солоний, сальбоний (прикметник, що підсилює значення), на арапа «на дурничку»;

III a) сорок, пятаю восьм «недокурок» [= 40% цигарки], стрелатъ (покурить), вистрілять «випрохати докурити»;

б) буцбай, буцбай в доску «п'янний» (з рум. bătiv «п'яница»), набуцатись «напитися до п'яна»*;

IV a) пахан, штэмпа (штемп «окрадений кишеньковцем, що піднімає галас», жид. štump «бламажа» з нім. Stümpfer «партач») «батько», паханша, штэмпіха «мати»;

г) уркаган «злодій» (казах. ўгу, каракалп. ıgu «злодій»), халтура «спеціяліст на злодійські штуки», свіснути, спешить, збондрити (італ. sbandire «брати в заставу»), стрельнуть, на- // по-тýритъ (рум. a târî «волітки»), схарлатъ, сїзить, счапатъ, шопнути «вкрасти», заскесъ «постережи», на скесах «на варті», зекс, зекс на канаті // на цепу, піч // піч у хаті // шестая «увага!», дух, мент, ментор (угор. mente «рід кожуха, плаща»), мільтон «міліціонер», подорвáть, плітіувáть (жид. plejte machn «тікати», гебр. pelētāh «втеча»), плéнзатъ, плéнтатъ «тікати», фартово «щасливо» (нім. apr. Fahrt «добича з крадіжки»), загнать «продати», монета, форс (фр. force «сила»), гельди (нім. Geld «гроші»), хала (нім. apr. Cheilek «пай із кражі; гроші», жид. cheluka «пай») «гроші», на декобфте «без грошей», шпейер, шпáлер «револьвер» (нім. apr. Speier, від speien «плювати»), маслина «куля», плюнуть «вистрелити», угробить «убити», каюк (перекручене нім. karutt «зіпсуюти»), амба, амба й три точки «кінець» (іт. ambe, -o «обидва» в лотереї «виграш двох номерів з п'яти»).

З тих самих років походять записи школлярського арго з Одеси. В. В. Стратен використав у своїй загальній праці про арго в Росії й на Україні (Арго и арготизмы, Труды Комиссии по русскому языку, т. I, стор. 111-47, Ленінград 1931) і свої власні записи арготизмів у мові школлярів Одеси і теж два рукописні збірники — Д. О. Гельфанд з бл. 100 арготизмами учнів Одеської трудової школи та Д. Б. Макаровського з бл. 200 висловами з мови одеських бездомних; всі дотичні вирази, проаналізовані автором (бл. 167), подані в російському звучанні.

З матеріалів Д. О. Гельфанд для мови одеських школлярів В. Стратен, вказуючи джерело, називає 31 вираз; два з-поміж них (шмат «кусок» 146, заховатъ «спрятати» 146) це звичайні українські вирази, що ймовірно видалися записувачеві незвичними як позначення в російській мові учнів. Інші ж здебільша живі ще й у 1930-их рр.:

* Д. С. Лихачев (Арготические слова профессиональной речи, зб. Развитие грамматики и лексики современного русского языка, АН ИРЯ, Москва 1964, стор. 335) зводить рос. арг. бусатъ «п'яничити, пити» з англ. вульг.-сленговим booze «т. с.» неясного походження.

I a) кўмпол «голова» 146 (жид. kerel, нім. Kopf, контаміноване з кўпода);

б) чепéц «шапка» 146, каишкéт «капелюх» 146, клифт «піджак» 144 (нім. арг. Kluft «одяг» з гебр. killûph «кора, шкаралуша»), бýмбор «годинник» 145, мéсер «ніж столовий» 146 (нім. Messer «ніж»), перо «ніж злодійський» 146;

в) бройт (жид. brojt, нім. Brot «хліб») лáбан (циган. лáбо «кромка хліба») «хліб» 146;

II a) хозáин «завідувач школи» 146;

е) кéпаться «купатися» 146, морáшка «море» 146, навернýуть (в зу-бы), вдарить по кумполу, набить глаза «побити» 146;

III a) кадйтъ «курити» 146;

б) спиридоñ «п'яний, п'яница» 146;

IV a) батъкéша, папáця, фётер (нім. Vater «батько») «батько» 146, матъкéша, мýтерша (нім. Mutter «мати») «мати» 146;

б) керблъ «карбованець» 146 (жид. kerbl), заимéтъ «отримати» 146, мýнши «собака» 146 (рум. mâniós «лютий»);

г) купйтъ, слямзить (з нім. арг. klemsen «красти зі скарбонок у церкві»), свýснутъ «украсти» 146.

Не називаючи докладніш джерел, В. Стратен перелічує дальших 62 арготизми як притаманні лиш для арго одеських учнів (стор. 142-43):

I a) ряшка «обличчя», хлебало, чавкало, чавка, хайлó, плевательница «рот»;

II e) заявлять «визивати на бійку», стыкатися «битися», вýдатъ ба-ноч, отбóтатъ, вýбить // вýсечь бýбну, (под)навернýуть, вýбить глаз, дрюхнутъ, датъ по зубе, кнáцать, кóсатъ, по-, от-, кóцатъ, навешать плюх, зробить, сковырнуть ряшку, торснутъ, вýсветлить // вставитъ червý, надаватъ шватърок (може, з нім. Schwarze «шкіра (зокрема на свині)»?) «побити»;

IV a) наýм, похáн, саракодýм, фáтер «батько», мýтер, мýтерша, наýмиха, похáнша, саракотýха «мати»;

г) сбáчитъ, сбéндить (може, з нім. арг. Bensch «влом, при якому жертв закнебльзовують», benschen «грабувати»), сбóндить, сбодáть, дे-рябнутъ, слімонитъ, слямзить, спереть, спупырить, свиснутъ, стыритъ, сцизить, счапатъ, схарлатъ, шопнутъ «вкрасти», промазатъ, замухомо-ритъся, завалитъся, поплыйтъ, зарытъся, засыпаться, зашитъся, замо-читься «попастися при крадінні», бросъ подмётками шлёпать, закрой

плевательницу // хлебало // чавкало // чавку, закройся, замри, засохни,
заткнісь, заткни хайлло // свою плевательницу «замовчи».

Брешті як спільні мові школярів і бездомних автор називає дальших 74 вирази (стор. 142), не подаючи однак скрізь їх значення; його доповнююмо в тих випадках самі:

I а) күмпол «голова», канатъ (нім. apr. knasten «волочитися», гебр. pānāh «відійти, обернутися»), плитовать, тóпатъ «іти», кемать, кимáритъ «спати»; б) барахло «одяг», шýрма «кишень» (нім. Schirm «заслонна» та apr. Schere machen «всунути два пальці в чужу кишенню для крадіжі»)*, голубý «білизна», колеса «чревики»; в) шáматъ «їсти», де-кохт, декофт, декéф «голод», декофтатор «голодуючий», змáшный, смáчный «смачний»;

II е) святцы, стýрки, стýры «карти для гри», загнатъ в бутылку // пузырёк «розсердити?», кóсать «бити», здрефить «налякатися» (дослівно «зійти з курсу, бувши гнаним водою», голл. drijven «гнати»); е) па-циáн, шкет «хлопчак», шпанá «вуличники», блатной «свій», кореннýй, корешок «друг», фраер «не злодій, дурень», малахольный «божевільний»; грубó «чудово», слабó «нс можливе»;

III а) чинáрики «недокурки» (кубансько-кавк. «букові горішки, буква», чинár «бук», деінде «платан»);

IV а) похáн, штымп «хазяїн; батько», похáниша, штымпéха «хазяйка; мати»; б) хáза «дім» (угор. ház «дім»), стрéма «сторож, двірник» (може, з нім.-apr. Stromer «волоцюга?»), бан «станція» (нім. Bahn «зализниця»), майдан «поїзд», бараходка «базар», загнатъ «продати»; г) блатовать, с-, тýритъ «красти, ýрка, уркáн, уркагáн «вуличник», ширмáч «злодій кишеньковець», майданщик, поездушник «злодій у поїздах», слáма «спíлка», слáмщик «спíльник», малýна «домівка», хо-вýра «сховок» (нім.-apr. Kawure «сховок» з гебр. qbhurâh «похорон»), занáчитъ «сховати» (циган. тэ занашавэс «загубити»), отнáчитъ «віднайти», перо, финка «ніж», шпалер, штай(чик) «револьвер», фбмка «лом», зекс! «небезпека!», заправлять áрапа, братъ на бас // бога // понт // пушку «обманювати», засыпаться «попастися», сáра, сармák «гроши» (з тюрк. saty «жовтий» або осм.-персь. zeg «золото»), легáвый «агент, міліціонер», мент, мильтóн «міліціонер», кýча, кичмáн «тюрма» (нім. apr. Kiltchen «тюрма», гебр. kisse' «трон»), кси́ва «пашпорт?» (нім. apr. Kassiwe «лист», гебр. k̄tubhâh «письмо, лист»), лýпа «фальшивий документ».

* Д. С. Ліхачов, цит. стаття, стор. 340, вбачає тут всього перекручення з рос. карман «кишень» (apr. ширмáн «т. с.»), а звідти далі й арготизм ширмáч «кишеньковець».

Бл. 100 школярських і студентських арготизмів Києва 2-ої половини 1930-их рр. ми зібрали в 1950—53 рр. на еміграції серед киян (Л. Клеопів і ін.). Багато тут і вуличних вульгаризмів.

I а) н'Ухало «лице», фІкса «золота корона на одному з передніх зубів, спеціально для моди серед блатних» (нім. арг. Fuchs «золото», жид. вимова фікс), к'інЕц', љелдА(к) (може, з нім. арг. і жид. Jeled «хлопчак; невправний злодій?») „penis“;

б) бр'учАта «штани», мОлн'їя «автоматичний застібнувач», бушлАт «тепла куртка», тАпочки «туфлі»;

в) підкИнугти «попоїсти», дОкторс'кий «білий хліб»;

II 2) чекАнити «добре відповідати лекцію», плАвати «погано відповідати урок», зірвАтис' (з х.) «не мати поняття про відому річ», здувАти, здирАти «відписувати письмову вправу», марАт' «погано писати», сүфл'Ірувати «підказувати»;

г) на бол'шОй (з присИпкой), грубО «дуже добре», грубОй, прА-виш'ний «дуже добрий», туфтА «підрібка, фальшивіа річ», туфтОвий «фальшивий, поганий» (мабуть, з тюрк. takta «дошка» як назви для пачечки паперу, уживаної обманцями замість опакованої в банку в'язки банкнотів);

д) камчАтка «остання лавка в клясі, в якій сидять лихі учні»;

е) рІзат' в кАрти «грати в карти», двИнугти, трІснугти «вдарити», пускАт' в х'ід фІнку «різати довгим ножем»;

є) наш, довгонОсик «єврей», скуперд'Ай, копийЕичник «скупар», мерзАвец', ст'Ерва «поганець», смекАлка «спріт», смекАлисий «спритний», трОнугтий, не хватАйе клЕпки, гайкИ розвинтИліс', стУкнула ї гОлову малафіА // мочА «він несповна розуму», бАба, марУха, сикУха, станОк «дівчина», бАрзА «велика товста жінка» (степове бárза «чорно-біла вівця, коза», рум. bárză «чорногуз»), шк'Іл'a «худощава дівчина» (від скелéт), приудАрит' за бАбоЯу «залицятися», лукА мудІшчеў «бабій», мАти зуб на кого «гніватися», манд'Іти, тріпАтис', п.зд'Іти на рАдіст' «брехати, оповідати небилиці»;

III а) вдАрит' по димкУ «закурити», бичОк «недокурок»;

б) опрокИнугти по одноМу «випити», сивУха «самогон», кагОр «пляшкове вино», бУти під грАдусом «бути п'янім»;

IV а) мАт'a «мати», бАт'a «батько»;

б) бл'адохОд «вулиця, кудою ходять повії; велика, головна вулиця», дешОУка, задрИга «повія», перепихОн(чик) „coitus“, перепихнУтис', с'еч, ус'Еч, ус'іктИ, отодрАт', скоблИт', розмочИт' сухАр „coire“, францУз'кий нАсморк «венерична недуга», піймАти на к'інЕц', повI-сит' чАйник на к'інЕц' «заразитися венерично», дроchИти «онанізува-

тися», малафійА, малафЕйка «сперма», армийАнс'кий спорт «гомосексуалізм», заколАчиват' «заробляти гроші», калИм «хабар (шоферові)», підкалИмит' «заробити на чорно», одорвАт' «дістати щось добре», бу-мАжка «100 карбованців», пос'Ійтат' «загубити», бЕбехи «безвартісні речі»;

в) жлоб «селянин, селою»;

г) бос'Ак, жул'мАн, жУлик (мабуть, від циган. чурый «ніж»), уркА, уркАш, уркагАн, раклО (Харків) (циган. раклоб «парубок-нециган») «вульничник», притОн(чик) «кнайпа гулянок блатних», азОүс'кий банк «обман щодо грошей» (дістАнеш грОши в азОүс'кому бАнку «ніколи грошей не дістанеш назад»), зл'Амзит', подп.здит' «вкрасти», змИт'с'a, сквознУт' «втекти», л'Апнут', блиснут', накрИтис' п-дОйу «загинути», зигрАти в йАшичик «померти», капЕц', п-дЕц' «смерть», відпра-вит' до штАбу майОра духОн'їна «вбити», котУзка «тюрма» (мабуть, від котіга «чабанська будка на колесах»).

Понад 20 школлярських арготизмів з Харкова (Х) й Одеси (О) 1930-их рр. записали ми на еміграції:

II б) шкраб «учитель» Х (жартівливе рос. скорочення шк-ольный раб-очий «працівник школи»);

г) зубрИт' «вчити лекцію» ХО, знАти на йат' «знати лекцію дуже добре» ХО, зрІзат'с'a «не скласти іспиту» Х, зарІзат' «не пропустити при іспиті» Х, пАрит'с'a «потерпати» Х, мотАт' «обдурювати» Х, по-х'Ерит' «перекреслити» ХО;

і) кол О (від форми цифри 1), пАра Х «погана оцінка (1, 2)», репетІтор «учень, що повторює клясу другий рік» Х;

д) камчАтка «останні лавки в класі, де сидять звичайно гірші учні» Х;

е) катавАс'їїа «гармідер» Х, бел'ібердА «небилиці» О (з осм. рулыгыту «барахло»), откАливат' штуки «робити ексцентрично вчинки» Х, волИнит' «вдавати дурного; пустувати в школі» О, пасовАт' «тікати з лекції» О (картиарське «поминути бити карту» з франц. passer), за-крОїс'а «замовчи» Х;

е) фіскАл «донощик у класі» ХО (колись «прокурор», з лат. fiscalis «приналежний до держави, скарбу держави»), фіскАліт' «доносити, зраджувати» ХО, водИт' шУри-мУри «фліртувати» ХО (давнє нім. арг. — 1600 р. Schöry Mory „coitus“), плУтат'с'a «водитися з дівчиною» ХО;

IV б) зайцЕм «без квитка (іхати)» ХО.

Понад 30 школлярських арготизмів Полтави й Чернігова кінця 1930-их рр. ми зібрали від різних інформаторів на еміграції:

- I а) двоУхайа башкА «голова», хAr'a «пика», спIчки «худі жіночі ноги», жOna „podex“, тел'инOn „penis; високий в'ялий мужчина»;
- б) шkAри «нові штани», шкар'Ата «старі зношені штани»;
- в) бУбон «хліб, буханка хліба», бузA, бурда «погана несмачна їжа»;

II 1) на бол'шОй з присИпкой «дуже добре» (знати урок), читAt' нотАції «дорікати, виговорювати», пот'агнУт' локшA (ніби «одинку»!) «дістати погану оцінку»;

е) грУша «стусан в голову», нарЕзат', рват' кОйт'i «втекти (і з лекції)», виробл'Ат ногами кардibул'Ет «танцювати погано, не вміючи» (може, з фр. quadriller «танцювати кадриля»), розігрАт' «розсердити», запускАт' Арапа, замАЗуват' шніфти (з арг. шніф «нічна кража, з вломом», нім. арг. schnifferen «красти, грабувати»), «брехати»;

е) шпанA «шайка, банда», шAрик нAшого дворA «свій, з нашого гурта», карапЕт «малий ростом хлопець» (із карапúз «хлопчик; жук» з рум. cărăbúş «хрущ»), жлоб, когУт, соплIвец' «влізливець», понтувАт' «галасувати, важничати», брат' на понт «обманювати», замахл'Ат' «позичити й не повернути», лизАт' жOnу, л'Ізти без мИла в жOnу «підлабузнюватися», жопол'Із «підлабузник», марIїа дЕмченко «балакуча чванлива дівчина» (за відомою буряківницею-«п'ятисотенницею»);

III б) мерзАУчик «пляшка горілки за 1.25 карбованця», бухОй «п'яний»;

IV б) петУх «банкнот у 5 карбованців», дIкун, дИкон «10 карбованців» (новогрець. dhéka «десять»), вертихвOстка, мUrка (циг. муршні «козир-дівка»), гайн'Ушка «повія», сIкса «потаємна повія» (нім. арг. Schikse «дівчина» з гебр. šiqcāh «дівчина нежидівка»);

г) к'ічмАн «банда уркачів», уркAч «вуличник», закатрУпит' «запроторити в тюрму».

Декілька полтавсько-київських арготизмів з 1900-их рр. називася в спогадах «Три громади» (2 тт., Львів 1938) Віктором Андрієвським: мармиза «обличчя» (І, 37), ракло «катеринославський босяк» (І, 74, циган. ракло «парубок нециган»), макан «японець» (ІІ, 27, може, від назви мавпі маló, фр. magot, makáka, португ. macaco, чи рум. mocán «семигородський чабан; простак»), шалопай «пустун» (І, 97, як і шалапúт, може, з поль. szagaratka «обідранець, лотер»), чадити «курити» (І, 78), тринчик «три взятки-леви за гру при картах» (ІІ, 30, італ. trino «потрійний»).

Під 90 арготизмів з інтернатів для бездомних на Полтавщині 1920—26 рр. і в Куряжі під Харковом 1926—32 рр. приводить О. С. Мака-

р е н к о («Педагогическая поэма», 1933—35, Москва 1952); але що це власне вирази з арготизмів кінця 1930-их рр. з Донецька (Юзівки-Сталіного) назвав нам 1953 р. у Геттінгені Володимир Заволока.

Бл. 70 школянських арготизмів кінця 1930-их рр. з Донецька (Юзівки-Сталіного) назвав нам 1953 р. у Геттінгені Володимир Заволока.

I а) башкА «голова» (турк. baš «голова»), н'Ухало «ніс», гл'Оцат' «глипти оком» (нім. glotzen «витріщуватися»), лУпат' «вдивлятися», катУшки «ноги», тОпат' «іти»;

б) червячОк «автоматична застібка», бочАта «ручний годинник»;

в) шАмат', жСомат' «їсти», підкИнути «попоїсти» декОфт «голод, біда»;

II б) апОстол «учитель»;

в) задУт' «заспівати»;

г) дай провІрит' «дай відписати», зар'адИт' тухтУ «зробити несолідно»;

і) пітИ в апОстоли «залишитися ще рік у тій самій класі», балвАн «учень не переведений у вищу класу»;

е) насадИт' «набити по лиці», двИнут', дмУхнуг' ичколкнУт' «вдарити»;

е) джалдОн «дурень» (рос. аргот. чалдбн «втікач з категори; сибіряк; тубілець північ. Росії»)*, глобА, копийЕичник «скупар», тріпАч, тріпАло, бузот'Ор «балакун», смикАлистий «бистрий», абраАшка «єврей», кАл'e «колего!» (з новогрець. kále! «дорогий мій!»), тріпАт', бузИт', бузот'Орничит' «багато говорити», манд'Іт' «брехати» (сер.латин. manticulare «обманювати, красти»), прошл'Апит' «прогавити», вал'Ат' вАн'ку «вдавати дурного», за-, с-харлАт' «позичити й не віддати», вз'ат' на пУшку // бОга // бАса // понт «обманути, налякати», слабО стАло «злякався», здрЕфит' «злякатися», рват' кОхт'i «тікати»;

III а) вдАрит' по димку «закурити»;

б) бухОй «п'яний»;

IV а) бАт'a, пАхАн «батько», мАт'a, мАханша «мати», д'Ахан «дядько», т'Оханша «тітка», пітИ гопсасмИком «втекти з дому» (ГопсасмЙком — у блатняцькому пісенному фольклорі прізвище ватажка злодійської шайки);

б) дешОўка «повія»;

* Може, первісно «бурлака»? Пор. казах. (д)жал «найми», жалдама «наймит»; а теж арг. одоєвське по-чалдáть «поговорити» (Красноперов: Очерки г. Одоева, Тула 1896, цитуємо за статтею Д. С. Ліхачова, стор. 317).

г) *залимОнит'*, *зЧАпат'*, *зиИбрит'* (циган. тэ стырдэс «вкрасти»), *зиИзит'*, *занАчит'*, *смикнУт'*, *стИрит'* «вкрасти», *підкалиМит'* «роздобути, отримати; вкрасти», *калимОк*, (з тюрк. қалуп «викуп за молоду»), *мон'Ета* «гроші з проданого», *шакАл*, *копийЕичник* «дрібний злодій», *вАсер!* «увага, бережись!» (нім. Wasser «вода» як кальковий переклад остережного циган. воді «душа, дух» про наближення тюремного наглядача), *пос'Ият'* «загубити», *бузА* «дрібниця», *на азОүс'кий* банк (віддати гроші) «ніколи», *канЕц'*, *канОта* «кінець, смерть» (нім. карутт «зіпсуйти, розбити»).

Михайлові Матерновському (Чікаро) завдячуємо запис бл. 25 арготизмів, вживаних серед українців робфаку в Ростові н. Д. 1931 р.

I а) *лУпат'* очИма «дивитися»;

б) *колЕса* «черевики», *блМбер* «годинник», *шАйер* «ножик» (може із шпáер «револьвер»?);

II б) *мензУрка* «учитель хемії», *крОнциркул'* «учитель фізики», *бігімОт* «учитель математики», *талтИка* «учитель історії» (від прізвища Талтикін);

е) *дАти пен'ка* «підставити ногу», *настАвит'* фонарIй «попідбивати очі», *пустИт'* компОт «розвіти носа, умАтивайс'а, умАтуйс'а «йдеть!», *нарізАй* «утікай!»;

е) *новичОк* «селюх», *кул'Авий* «хромий»;

III б) *освіжИт'с'а* «напитися (одеколону)»;

IV б) *пажАра* «поїзд», *фІкси* «документи»;

г) *уркАч* «вуличник», *жУл'ік* «вуличник гіршого сорту», *кАпнут'* «донести на кого», *застУкат'* «зловити (міліція)», *кр'учОк* «міліціонер» (раніше арг. «пістоль»), *л'агАвий* «агент кримінального розшуку», *шпАйер* «пістоль», *к'Іча* «тюрма», *мас'Ол*, -сла «салдат» (дразнення: «Я того масла обгризу» — адідеоване до слова мас'Ол, маслАк — «велика кістка з ноги барана, свині»).

Зібрані нами школянські арготизми з-перед першої світової війни стосуються виключно гімназій у Перемишлі, Львові й Кіцмані. Арготизми укр. гімназії в Перемишлі (бл. 35 виразів, позначуваних літерою П, — інформатор Л. Д.) майже тотожні з такими ж Академічної гімназії у Львові (бл. 35 виразів, позначуваних Л, — інформатор дир. Степан Шах) стосуються 1900—10-их рр. і виявляють низку польських та німецьких позичень; матеріал з гімназії в Кіцмані (4 вирази, позначені К, — інформатор Микола Луцяк) надто скрупій, щоб робити ширші висновки; в основному він теж близький галицькому арго. Більшість цих виразів втрималася до 1930-их рр.

I а) *мак'Ітра* Л, *мак'Іўка* П «голова», *мОрда* Л, *нИсок* Л «рот», *с'л'Іпія* Л «очі» (поль. *wulzy* ślepia «очі»), *вибалУшувати* Очі П «дивитися», *лАпи* П «руки», *фОти* Л (нім. *Pfote* «лапа»), *шчУдла* П (поль. *szczudła* «ходулі»), *педАли* П «ноги», *йУха* П «кров», *мИшк'и*, *йАблочка*, *грушк'И*, *молочАрн'a*, *віс'Ел'чи* Л (калямбур до поль. *wisielec* «повішеник») «груди в дівчат»;

б) *нагавИц'i* Л, *нОртк'u* П «штаны», *гАл'ка* Л «спідничка» (галька «підспідничка», поль. *halka*, з осм. *haly* «килим», звідки значення спершу «спідниця»);

в) *жЕрти* Л, П, *пакувАти* ў сЕбе Л «їсти», *нАрка* Л «подвійна булка»;

II а) *торговЕл'ка* Л «торговельна школа», *першАк* Л «першокласник», *третАк*, *семАк*, *вос'мАк* Л «третью-, сьомо-, восьмо-класник», *компаратІвус* Л «директор», *суперл'атІвус* Л «візитатор»;

б) *бЕл'фер* К, П «учитель» (жид.-нім. *be(he)lfer* «помічник учителя»), *катабАс* Л «катехит» (гр. *katabás* «той, що зійшов (з неба)»);

г) *капувАти* П «розуміти» (нім. *karieren*, лат. *sapere* «розуміти»), *кувАти* П «зубрити», *вИти* Л «зле співати», *шкрабати* Л, *смарувАти* Л «небдало писати», *швіцувАти* Л (нім. *schwitzen* «пріти»), *мордувАти*'с'a Л, *прІти* «мучитися над завданням», *шпаргАли* Л, *прозЕк'ер* (від видавничої фірми підстрочників) К «недозволені допоміжні матеріали при перекладі текстів»;

і) *пилувАти* П «гостро питати урок», *бик* П «похібка» (нім. *schkoljär*. *Bock* — множ. *Böcke* «помилка, -ки»*), *тАdl'ер* К «погана оцінка на конференції» (нім. *Tadler* «доганник»), *вивідІўка* Л «інформаційна конференція для батьків щомісяця», *чесАти* Л «гостро клясифікувати», *сикувАти* Л «переслідувати» (поль. *sekować*, італ. *seccare* «документи»), *грИмнути* Л, *рИпнути* П, *перепАсти* Л «провалитися при іспиті», *репетувАти* П «повторювати класу», *фОрциг*, *фІрцик* П (австр.-нім. *Vorzugsschüler*) «відмінник», *двУйас*, *двІйас* П (поль. *dwója* «погана оцінка», *dwójas* «поганий учень»), *слабЕуш* (поль. *słabeusz* «слабий») Л «поганий учень»;

е) *дАти драпакA* «втекти», *бЕксати* П «плакати»;

е) *г'ібАхтик* К «хитрун, пустун» (з нім. *gib acht!* «уважай!»), *хлИстик* Л «худощавий», *грУбас'* Л «товстюх», *фАсет* Л (поль. *facet*, з лат. *facetus* «елегант»), *гОгус'* П (поль. *gogus*, з нім. *Gigerl* «елегант») «елегант», *сИкса* П «дівчина», *рАндка* П, Л «умовлена зустріч з дівчиною» (поль. *randka*, з фр. *rendezvous*), *кОнатис'a* П, *умИзгуватис'a* Л (поль. *umizgać się*), *стройИти коперчАк'u* Л (поль. *stroić koperczaki* — первісно

* Звідси й рос. арг. друкарське *бык*, *козел* «пропуск кількох слів, рядків», див. Д. С. Ліхачов, цитов. стаття, стор. 332.

«неспокійні рухи») «залицятися», гарбУз Л «відмова (дівчини)», стругАти варйАта Л «вдавати дурного»; шпіцл'увАти П «слідити за ким» (від нім. Spitzel «донощик»), фАгас «учень, що зголошує все вчителеві» Л, фагасувАти П «зголошувати вчителеві (на співтовариша») (з поль. fagas «лакей, підліза», що з дол.-нім. fagas «волоцюга; вівця, скоп»);

III б) бан'Ачти П «п'яничити» (бід баняк «казан»);

IV а) старИй П «батько», старА П «мати»;

б) привАтка Л «квартира учня в місті» (кавал'Ерка «студентська квартира»); на шварц, П «не платячи квитка» (нім. schwarzfahren «їхати зайцем»);

г) звУдити П «вкрасти» (ніби «витягти вудкою»), дз'ад Л «поліцай» (поль. dziad «прошак», арг. «поліцай»), ц'Упа П (з поль. сіура «нора; тюрма»), кримІнал Л, бриг'Ідк'и Л «тюрма» (за тюromoю в колишньому монастирі св. Бригіди).

Понад 350 школянських арготизмів 1930-их рр. із середніх шкіл Львова (Л), Тернополя (Т), Дрогобича (Д), Станиславова-Іванофранківська (С), Коломії (К) й Золочева (З) зібрали ми в 1948—52 рр. на еміграції; львівські арготизми полягають здебільша на наших власних поміченнях з тих років (філія Академічної гімназії у Львові), підтверджених відповідями дальших інформаторів; більшість цих арготизмів у позавузькошколянських ділянках, як звичайно, тотожня з виразами вулично-зладійського арго. Арготизми інших осередків це де-коли всього діялектні вульгаризми даного говоркового масиву. Крім позичень з польської мови та з польського школянського й вуличного арго, зустрічається низка германізмів — залишки здебільша ранішого підвастрійського школянського побуту.

I а) магОла Л (з поль. makówа ніби «велика маківка»), мак'Ітра, ленЕта ЛДТ «голова», фізійомОрда, цИфербл'ат, рИло, мазАк Л «обличчя», гАли (поль. gały ніби «великі галки»), с'л'инак'И Л, бан'к'И ЛТ «очі», гАпитис'а ЛДТ (поль. gapić się), шпанувАти Л (нім. арг. spannen «спостерігати») «дивитися», шл'умЕрок Л «дрімка» (нім. Schlummer почерез поль. розмовне szlumerek), гнИти, засихАти, к'Імати ЛДТ «спати», забИти мУху // шпакA, піти ў стеблO ЛТ «переспатися», н'ух ЛДТ «ніс», дз'Уб(ок), мазАк ЛДТ, клАнач (поль. kłapacz, нім. арг. Klappe), фригАчка ЛТ (арг. фрігати «істи» з фр. fricasser «шидко з'істи»), менАжска Л «рот», грАба ЛДТ «рука» (поль. арг. graby «руки» від grabki «грабки»), грАл'i Л («густі залізні вила», з нім. Kralle ніби «кігті») «пальці», молочАрн'a ЛДТ, бал'кОни, викшталцЕн'e С (поль. каямбурне wykształcenie «освіта» і ksztalt «форма»), цитрИни, -Инк'и, бан'Ак'и, бал'Они, патронтАши Л «жіночі груди», барИло ЛТ «живіт», кацамОН'їя «vulva» Л (лат. castimonia «цнотливість»), бЕбух'и Л «киш-

ки», *гнАти* Л (з поль. gnaty) «кості», стара *пAnі* ЛДТ «задниця», *газувАти* ЛДТ «псувати повітря шлунковими газами», *х'Іхл'ати* (пор. поль. діял. chechłać «різати тупим ножем»; циг. chliáva «сасаге»), *теребИти* Л «сасаге», *кул'i*, *копИта* Л, *кривУл'i*, *гринджОли* З (первісно «полози саней», рум. crenge-le «галузі») «ноги», *фал'увАти* (поль. apr. falować, з нім. apr. strömen «ходити», дослівно «плисти»), *дИмати*, *шнуруувАти* ЛДТ, *тАскатис'а*, *кнАйати* ЛТ, *штайгуvАти* Л (нім. арг. steigen «мандрувати») «йти»;

б) *манЕл'i* ЛДТ «речі, одяг» (поль. арг. manele від manela «браслет», італ. maniglia), *бат'Арка* ЛДТ «кепка з козирком», *бІкси* (нім. арг. Büxe Вихе «штани») Л «штани», *гнип*, *мАйх'ер* (з новогр. mácheria «ніж»), *косА* ЛДТ «ніж», *на бл'анк* Л (нім. blank «бліскучий; без накриття») «без плаща (на весну)», *фрак* ЛТ, *смок* (із смókінг, нім.-англ. Smoking), *кл'Аса* Л «святковий одяг»; *йаскУлка* Л «фрак» (поль. jaskółka «ластівка; фрак»); *ос'Інка* Л «осінній плащ»; *бек'Еша* Л «зимовий плащ» (поль. bekiesza, угор. bekecs «кожух»); *загАта*, *паркАн* Л «ковнір»; *поставити загату* Л «підняти ковнір плаща»; *пікол'Ета* (чесь. арг. pekle з нім. арг. Böcke), *штайг'Eри* Л «черевики» (із bergштайг'єри, нім. Bergsteigerschuhe «альпіністські черевики»); *ганицнOвий* Л «новісенький» (нім. ganz «зовсім» і поль. nowy «новий»);

в) *втинАти* ЛТ, *халасувАти*, *напихАтис'а*, *гOnгати* (пор. давнє церк. *комкати* «причащатися», лат. communicare), *фрИгати*, *рУхати завІсами* Л «їсти»; *тEукнути* собі СЛ, *набЕхтатис'а*, *кИнути* за драбинку Л «найтися»; *фриганИна* СДТ «їжа»; *вижИрки*, *хапатн'A* Л «спільне прийняття (обід, вечеря)»; *nOnас* Л, *мерИнда* С (карпат. «харч пастухові» з рум. merinde «харч на дорогу», лат. merenda) «друге снідання»; *репЕта* ЛДТ «добавка» (з фр. répétez! «повторіть»); *л'Ура* Л «поганий суп» (поль. lura «поганий напиток», сер.-вис.-нім. lûre, лат. lora «послідне вино»); *фл'ак* Л «м'ясо» (поль. flak, нім. Fleck «нутрощі зарізаної тварини»);

II а) *буда* ЛДТС «школа»; *ганделЕска* Л «торговельна школа» (львів. гáнделес «перепродувач старого одягу», жид. handeles, від його вигуку); *диркач* ЛТ «директор школи»; *шкрабіпіУрко* ЛТ «секретар» (поль. szkrabipiórko «писарина»); *вУйко*, *пEdел'* (поль. pedel, нім. Re-dell, лат. bedellus), *цЕрбер* (поль. cerber, лат. Cerberus мітичний пес, сторож входу до підземного світу) Л «дворник школи»; *вивідIука* ЛДТС «інформаційна конференція для батьків»; *фАйрант* ЛТ «розпуск учнів на вакації» (нім. Feierabend «закінчення денної праці»); *штУба* ЛДТС «перша кляса народної школи» (нім. Stube «кімната, Kinderstube «дитяча кімната; виховання»); *штубАк* ЛДТС «учень 1-ої кляси народної школи; дітвак»; *голоунA* «укр. Академічна гімназія у Львові»; *фІл'i'я* «філія Академічної гімназії у Львові», *філ'i'йАст* Л «учень фі-

лії Академічної гімназії»; саботажисти Л «гімназія Духовної семінарії у Львові» (бо туди переходили релеговані з політичних причин учні з державних гімназій); камчАтка Л «семінарія сестер Василіянок у Львові»; канАрки Л «польська гімназія ч. 2 у Львові при вул. Підвальній» (від гранатових рогатівок-шапок з жовтими отоками);

б) бЕл'фер ЛДТС «учитель»; цУважс Л (нім. арг. Zuwachs «свіжий в'язень»), чел'Адник Т «молодий учитель-практикант»; катАбас Л «катехит»; катил'Іна, сал'Уст Л «учитель латини»; нОН'їй, джуз' Л «учитель фізики»; пилA Л «дрібничковий учитель при іспитуванні»; заги-нАч Л «гострий учитель, що ставляє трудні запитання»;

в) латИна, латанИна Л «латинська мова»; грЕка ЛДТС «грецька мова»;

г) фОрцуг ЛДТ, цЕл'ер ЛТ «відмінник у класі» (поль. celujący, нім.-австр. exzellierend «відмінний»); куйОН ЛТД «учень-зубрило» (нім. Kijon «лотер», фр. coquillon «боягуз» з іт. coglione «дурень», контаміноване з кувати «зубрити»); викОзвувати ЛТД, вибУбн'уввати на бл'Ашку ЛТ «виучувати урок, зубрити»; підкОваний, підкУтий ЛТД «підготовлений до лекції»; арбайтувАти ЛТ, орАти як дИкий осЕл ЛТД «працювати»; відкалАтати ЛТД «відбути своє»; цабанИти ЛТ (може, з ціпати й наддніст. ц'ібенйти «сікти»(дощ) та цабанйти «важко нести»), вгатИти Л «дати багато на домашню вправу»; капувАти, кУмати, кусАти ЛТД «розуміти (урок)»; протЕга ЛТД, фОри ЛТ (з поль. fogutować «фаворизувати», що з нім. vorgeiten «іхати кінно перед ким») «протекція, поблажання»; с'півАти ЛТД «відповідати дуже добре урок»; плIвати ЛТД «невпевнено відповідати на лекції»; помак'Ітригис'а, помик'Итигис'а ЛТД «помішатися (в голові)»; трЕма ЛТДС «переляк, страх» (поль. tremota, з лат. tremere «трястися»); на варийАта, на грАнду ЛДТС (арг. gránda «розбій, грабіж», нім. арг. grandig «великий, насильний» з фр. grand «великий») «не підготовивши»; за-, гнУти-с'а, зрІзатис'а, пошкАпитис'а ЛДТС (від шкáпа «лихий кінь») «не вміти уроку, бувши запитаним»; зл'Ати, зрити, зриц'кати, зризати Іспит ЛДТС «провалитися при іспиті»; бути г'inc (Л) // пас ЛТ «не знати відповіді на запитання» (г'inc «ніщо» евфемізм замість поль. gówno „exsclementum“; пас, фр. je passe «не ліцитую при грі в карти»); смарувАти (поль. smarować, нім. schmieren «мазати»), мАз'ати ЛДТС «нестаранно писати»; смаровIз, шл'амазАрник Л «учень, що нестаранно пише» (від мáзати й жид. šlim-mazzalník «нешансник», з нім. schlimm «злий» і жид. mazzal «доля, щастя»); шрайбувАти ЛДТ, шрапайбати (нім. schreiben «писати»), шкрIбати «писати»; шАрнути, навалИти, нашкрIбати ЛТ «написати (багато)»; відвалИти, відсмалИти, відгарАтати ЛДТ, відшрайбувАти Л «відписати (завдання)»; брик ЛДТ (нім. Eselsbrücke «підстрочник»), прозАйкер Т «друкований переклад до читаного в школі».

лі клясичного автора»; *міхАлок* Т (поль. michałek «ковток», укр. *михайлик* «дерев'яна чарочка» — під впливом жид. chajlik «частина, пай»), *шпаргАли* ЛДТ, *шахрАйка* Л «недозволена записка для письмового завдання на уроці»; *шварцузвАти* Л «уживати недозволених матеріалів при клясному завданні»; *дИмати, суфл'увАти* ЛДТ (фр. souffler «дути; шептати») «підказувати на уроці»; *фордикл'Апа* ЛТ «форте-п'ян», *дрИмбати* Л «грати на фортеп'яні» (від дрімба «варган»); *запI-йати* Л «заспівати фальшиво», *дЕртис'а* (*як старI гАц'i*) Л «співати високо й голосно»;

г) (за)репетувАти, *рИпнути, сИпнутис'а* ЛДТС «повторювати ще рік клясу»; *посадИти* ЛТ, *зрІзати, спалИти* ЛДТС, *спечИ* Л «давши незадовільну оцінку, примусити повторити клясу»; *цвАйер* (нім. Zweier «двійка» як лиха оцінка), *циНг'ел', сиНг'ел'* (первісно «лиш одна незадовільна оцінка» з нім.-англ. Singleton «лиш одна в грача карта з якоєсь масти») ЛДТС, *двIїа, двIїка, гол'* (з англ. goal «гол, ворота», аргот. баняк), *бAn'ак* ЛДТ, *чвIрка, нEdост* Л (скорочення з недостаточно «незадовільно») «незадовільна оцінка»; *сИпнути, врІзати, пAl'нути, ви'їдИти цвАйера // стрIлити бAn'ака* ЛДТ «поставити незадовільну оцінку»; *цвайЕрник, слабЕуш, слабина* Л «поганий учень»; *жИд(ик)* ЛДТС «пляма в зошиті від чорнила»; *бик* ЛДТС, *фЕл'ер* Л (нім. Fehler «похибка») «похибка»; *стрIлити // пAl'нути бИка* ЛДТС «зробити похибку»; *пInчити* (первісно, мабуть, «смоктати люльку чи пипку», нове значення і під впливом поль. pieprzyć «перчити»), *пилувАти, брАти в обертAси, давАти піrУли* (поль. piguła «пілюля») // по кУл'ах ЛДТС (аргот. ку́лі «ноги») «гостро питати урок»; *гAчити, гnУти, загинАти* ЛДТС «ставляти трудні запитання»; *пErша кл'Aса* ЛДТС «дуже добре»;

д) *вИкобзати, вИл'ати* (з бУди) ЛДТС «прогнати зі школи»; *вИ-лет'iti* (з бУди) ЛДТС «бути прогнаним зі школи»; *пAтер-нOстер* (лат. Pater noster «Отче наш»), *пуцIїка* ЛДТС «догана»; *спуцувАти* (з нім. putzen «чистити»), *зgЕнати, зрипати, зйIхати, прочитАти пAтер-нOстер, молИтис'а до кого, вИспатис'а на кого* ЛДТС «збештати»; *вИпн-ти* Л «вислухати догани»; *кл'анс* ЛДТ, *пл'Ацок* Л (поль. placek «коржик», з нім. Plätzchen «тісточко») «удар долонею по задниці»; *пAца, пAцка* ЛТ «удар прутом по долоні» (від пáцнути);

е) *зфрайерувАтис'а, розбат'арувАтис'а* ЛДТС «розволочитися»; *пi-ти на гИнтер* ЛДТ (калька hinter die Schule із «поза школу»), *на цУ-байс* Д (від. нім. zubeißen «ласувати»), *на л'іво, на л'уф* Т (з нім. Luft «повітря») «не піти на урок»; *гЕца* ЛТД «весела історія»; *гецувАти* ЛДТ «говорити, робити жартома»; *вiц* ЛДТС «дотеп» (нім. Witz «дотеп»), *вIцман* ЛДТС «жартун» (нім. Witzmann «дотепник»), *вiцузвАти* ЛДТС «жартувати»; *лах* Л «сміх» (жид.-нім. lachn, lachen «сміятися»); *лахувАтис'а, дЕрти лАха* Л «сміятися»; *гiкл'увАти, бУяти* (поль.

вуяć «буяти; фантазувати»), набирАти, заливАти (голодні кавалки), чарувАти, пускАти цинк (аргот. цинк, поль. сунк, нім. Zink(en) «злодійський знак»), байрувАти, байл'увАти ЛДТС (може, з баяти й нім. beuteln «питлювати», а чи байтала «нездара, базіка», жид. batln) «брехати, оббріхувати»; буйда (на ресОрах), бл'Ага, Ґкел', бАйер, бАйел', голодні кавалк'и ЛДТС «брехня», буйач, бл'Аг'ер (поль. blagier, фр. blagueur), заливАч ЛДТ «брехун»; дупарЕл'к'и (поль. duparelki від дупа „podex“ і тегерепе «прикрашувальні шнурочки», іт. trapelo), пієрдУлк'и (поль. вульг. pierdolić «базікати»), бздИни, мандрОни (від маніти й поль. androny «небилиці», з іт. drone «вуличка»), бАмбус ЛДТ (з поль. вульг. pierdolenie w bambus ніби онанія в цівку бамбусу) «небилиці»; гандОлити Л «плести небилиці» (з поль. gandolić від gadać «говорити»); дАйс'а вИпхати (на зелЕно помал'увАти і під маg'істрАт постАвити), вИпхайс'а ЛДТ «твоя рада ні до чого!»; зІх'ер ЛДТС «напевно» (нім. sicher «певний, -но»); на шварц ЛДТС «зайцем, без квитка»; за фрАйер ЛДТС «даром»; ґУл'а Л «м'яч, футбол», фл'ак Л «слабо напомпований м'яч»; мішати Л «грати в футбол»; вИ-,к'Івати Л «вести м'яч, не випускаючи його противникові» (поль. kiwać «кивати; обманювати»); на бИку Л «в обороні (грати)» (англ. back «тил; оборона»); бAn'ак «ворота, гол»; ичур ЛДТ «гол, стрілений долішнім кутком воріт»; голОйка ЛДТС «відбиття м'яча головою»; с'вІчка ЛДТС «викоп м'яча високо в гору»; вИспатис'а, сИпнутис'а ЛДТС «впасти»; спУхнути ЛДТС «втомитися, не дотримувати кроку»; патАлах ЛДТС «нікудишній грач» (з байтала «нездара», будуляк «дурень» з тюрк. budala «дурень» і поль. ratojęczny «нездарний»); спаталАшити ЛДТС «зле заграти, прогавити»; штемп ЛДТС «сором»; за-,штЕмпти(с'a) ЛДТС «засоромити(ся); прорІзати ЛДТС «програти»; сЕн'дз'a қАл'oш! «геть з таким суддею!» ЛДТС (з поль. sędzia kalosz! «суддя гальоша!»); ховАнес, хованЕса (грати) Л «хованка» (від хований з жид. суфіксом -es); лАти Л «карти для гри», шпІл'ати (нім. spielen «грати»), қИнути қАрту ЛДТС «грати в карти»; їти на ү'їлОго ЛДТС «рискувати»; забивАти бАк'и («очі»), ғнУти // крутИти ғ'їтАри ЛДТС «заговорювати»; кант ЛДТС «обман» (нім. арг. Kander, -dierer «обманець, що вдає пограбованого купця», жид. kantern «натягти на милостиню», давнє нім. арг. Klant «одна форма прошацьких хитрощів» з Klanke «петля»); обкантувАти, вИ-,по-к'Івати, нат'агнУти, нат'Ати ЛДТС «обманути»; зіграндуvАти ЛДТС «забрати силоміць»; стругАти йУра // тУрка, грАти вар-йАта // грЕка // фаційАта (—фáцета) // фрайЕра ЛДТС «прикидатися, вдавати дурного»; дозолИти ЛДТ «допекти»; хайдер ЛДТС «галас, рейвах» (жид.-гебр. chêder «кімната; основна школа», укр. хайдер «жид. школа»); шпАрга «зачіпка» ЛДТС (давнє злодійське «зарібок», мабуть, з нім. арг. Spagat «гроши; ловлення повію клієнтів»); ґРанда ЛДТС «насилия; безличність»; ґАла Л «охота на що» (поль. apr. gała «т.с.»),

може, з жид. *gaver* «слинка», про гіперистичний перехід *v-t*, пор. *мато́ла* — *makówka*; авантурувАтис'а ЛДТС «сваритися»; *кУцатис'а*, *с'Inatis'а*, ЛДТ, *шАрпатис'а* (йак вош на мотузку) Л «відповідати неприємно, зарозуміло»; *спустИти* ніс на *гвІнт* // на *квІнту* ЛД «посумніти» (лат. *quinta* «рід музичного інтервалу», — отже «спустити з тону»); *дістАти* // *мати піїЕтра* (жид. *rítр* «масло», нім. *butter*; пор. буквов. *máти* *мáсло* на голові «мати нечисту совість»), *триастИ* *пОртками* // *робити* ї *пOртки* ЛДТС «боятися»; *куш* (з фр. *couche!* «лягай!» мисливсько-му собаці, щоб лишив убиту дичину), *ац'Іба*, *гЕбай* (лемк. *гýбати* «йти»), *мЕтай* (угор. *megyek* «я йду»), *гул'ай*, *брИкай*, *звІйай* (з пол. арг. *z-wiać* «здмухнути; втекти») ЛДТ «геть!»; *змИйс'а!* Л «тікай геть»; *брИкати*, *виризАти*, *вІйати*, *навАл'увати*, *давАти* *дЕмба* ЛДТ (поль. арг. *dawać dęba* «тікати»); *відвалИтис'а* ЛДТС «відійти геть»; *дЕрти* *кОти* ЛДТС «бути посвареним»; *пустИти* *кАнтом* ЛДТС «подарувати образу»; *натичкувАтис'а* ЛДТС «панькатися»; *фАцка* Л (може, з рум. *fătuī* «набити по лиці», *făță* «лице»), *л'Ан'е* (поль. розмовне *lanie* «биття») ЛДТС «побої, побиття»; *стИна* Т «побиття (по задниці)» (з поль. *stypa* «похоронна гостина», мабуть, з лат. *stipatio* «світа, почет»); *гаманувАти* (з гебр. *hāmōn* «галас, збіговище»), *ганселИти* (може, з нім. *hunzen, hänseln* «дразнити»?), *гарАтати*, *золИти*, *магУл'ати* (ніби «маглювати»), *кОбзати*, *крOpити*, *смалити* ЛДТ «бити», *вИгарбувати* // *вИрайбувати* *шк'Іру* (нім. *reiben* «натирати»), *освятИти* *вОду*, *скрАйати* *пOртк'и*, *спрAвити* *л'Ан'е*, *дАти* *фАцк'и* ЛДТ «побити»; *басалИта* Л «синяк» (як і поль. *basałyk* первісно «нагай з олив'янкою»);

е) *гнис*, *гнот* (поль. *gnot*, може, з нім. студент. і сх.-prusь. *Knote* «челядник» — *Genosse*), *гУм'аж* (поль. *вульг. gówniarz*), *дэксус* (може, рум. *jos* «низький»), *мІгл'ани*, *мІкрус* (новогр. *mīkrós* «малий»), *шкраб* ЛДТ «хлопчак»; *бЕн'карт* ЛДТ «дитина; дітвак» (поль. *bēkart*, нім. *Bankert* «байстрюк»), *бен'картЕрія* ЛДТ «дітваки; діти»; *бАхур* ЛДТС (жид.-гебр. *bāchūr* «юнак»), *бжедонц* Л «дитина» (поль. *brzdać* «хлопчак»), *бЕйлик* Т «підліток» (нім. *Balg* «нечемна дитина»); *дрОніал'* Л «високий ростом» (поль. *drağal* від *drag* «дрючок»), *анАнас*, *родзИнок*, *гOгyc'*, *пIцус'* (угор. *pici* «маціцький») ЛТ «паничик, елегант», *фашAга* Л «елегант» (нім. *widēn. fesch* з англ. *fashionable*), *пупIl'ок* ЛДТ «учень, улюбленець учителя» (нім. *Pupil* «підопічник» з лат. *pupillus* «сирота»), *фAрас* ЛТ «учень», що скаржиться учителеві на співтоваришів», *фагасувАти* ЛТ «скаржитися на співтоваришів», *vasel'ін'Ar*, *дуполИз* «підлабузник»; *шпIцел'* ЛДТС «донощик»; *вИга* (поль. *wuga* з *wyżeł* «мисливський собака»), *цвAn'ак* Л «бувалець» (поль. *swany* «хитрий», мабуть, із *szczwany* «щуваний»), *шпіцифІндер* ЛТ (нім. *spitzfindig* «хитрий»), *шмердол'Інок* Л «хитрун» (може, якесь жид.-слов'ян. **smerdeše* «смердюх»?), *гранд'Ar* Л «насильник, зухвалець», *гAnиф* Л «лайдак» (жид.-гебр. *ganev* «злодій»), *лAз'ік* Л «волокитник, бездільник», *бала-*

ган'Ар Л «що не тримає ладу», вимОчок (спіритусОвий) Л «здохляк», верес'Ук Л «здоровило» («селянин з-над р. Верещиці»), мЕнда ЛДТ «влізливець» (поль. miedoweszka, mèda «маленька натільна вошка»), жлОб(ак), мУрга, цЕп(ак) ЛДТ (поль. сер «цип»), штАй'ер Т «несимпатична людина» (з нім. apr. Steiger «челядник», зокрема на мандрах), брус, гбур ЛД (поль. gbur, сер.-вис.-нім. gebûr «селянин») «неотеса», фрайЕр (т'ажкИЙ // в пУмках), фрайЕрс'ке вУхо, сЕлен ЛДТ (від імені Селевк, 13. IX.) «дурень», фрайЕрн'а Л «дурні», сафандУла (як і поль. safanduła, з рум. țafandăche «франт; валет» іт. fante «піхотинець; слуга»), файталАпа, дз'амАйда (дз'яма, рум. zeamă «драглиста юшка»), фуйАра (поль. fujara, гуц. флоéра з рум. flúier «сопілка») оффАра (поль. ofiara «жертва» і оффéрма «незграба» з нім. unförmig), бамбУла ЛДТС (фр. apr. bamboula «вояк сенегалець» і mabcoule «дурень»), бандУл'a, бандУра, цИмбал, буциФал, гЕбес, патАлах Л «нездара», фан-фАрон (поль. fanfaron з франц. fanfarcn), фармАЗон Л (поль. farmazon з франц. franc maçon «вільномуляр») «чванько», трапАскати фУн'a Л (з жид.-нім. fun, von як шляхетського титулу) «вдавати пана», варйАтУн'o, бз'ик (поль. bzik із gzik «гедзь»), кОппений в мОзок ЛДТ «несповна розуму», збз'икувАти, воАсти з бИка, мАти фйОла (поль. fiołek «фіялка» — евфемізм замість значущого показування пальцем на чоло і посвистування ф'ю-ф'ю!) фІкса // фІс'a (з франц. idée fixe «півбожевільна ідея, думка») пітАшка ЛДТС перекручене пташок як калька нім. einen Vogel haben «бути несповна розуму») «бути несповна розуму», «Ати фл'Аки // оливу ў головI ЛДТС «бути понятливим»; штАма ЛДТ «дружба» (нім. Stamm «пень; рід, плем'я»), браAndжа, граAnda, пАка (нім. розмовне Pack «гурт») гЕбра (жид.-гебр. hebrâ «спілка») с'ін (із жид.-гебр. šitvis «спілка»), ферАйна (нім. Verein «товариство») ЛДТ «братія», йАнтек Л «поляк» (поль. ім'я Antek, Jantek — Антось), ка-рАйім Л «українець» (за назвою жид. секти, що відкинула рабінську традицію), гЕбес, кУдлай (жид.-гебр. gadlan «зарозумілець»), клАпи'ух Л «жид», канцалАп Л «московофіл» (з кацап «росіянин»); кобІта, пІнда (поль. pinda «чепуруня», нім. apr. Beinl «повія», циг. r'en), сІкса, дрИзда (ніби дріставка), шмОН'дз'a ЛДТС (циг. mintš „vulva“ і шмόн-дати «терти колінами»), с'ікОра ЛТ (поль. sikora «синиця» і арг. сікса, с'ікса), шк'Іра Т, бАбшил' Л «дівчина, панна» (перекручене бáбс'ко «бабище»), гак, гарпагОн ЛТД, шАбергак Д (арг. шáбер «лом(ик); брухт») «негарна дівчина», гаргАра (може, чесь. harhule «гуля, наріст на дереві»?), кобИла ЛДТ, ул'трамарИна Л (калямбур від назви синки, іт. oltremarino «темносиній») «висока ростом дівчина», грат ЛДТ «стар-шава жінка» (поль. grat «стара мебель», сер.-вис.-нім. geräte «меблі; споруди»), шАнг'l'a Л «гістеричка» (віден.-нім. Schanni з фр. Jeanne); симпАтіїа ЛДТС «кохана дівчина», кобІт'ар ЛДТ «бабій (поль. kobieciarz), л'ітАти за бабАми ЛДТС «шукати дівочого товариства», забУ-

йатис'а ЛДТС «залибитися», *кОпатис'а* ЛДТС, *робИти* Очко, *смалити* Око Л «залицятися», *закрутИти*, *замІшати*, *намОтати* кобІту ЛДТС «познайомитися з дівчиною», *привалИтис'а*, *присмалитис'а*, *прифастригуватися* Атис'а ЛДТС «приступити до товариства, причепитися», *афішувАтис'а* Л «проходжуватися з дівчиною ввечері по корзі», *гУс'ай-с'Ус'ай*, *потан'цУфка* Л (поль. *potańcówka*) «забава з танцями», *мІшати*, *гАсати* ЛДТ «танцювати», *петрушкувати* ЛДТС «не танцювати на забаві», *рАндка*, *рандивОйа* ЛДТ «домовлена зустріч з дівчиною», *пустИти* кАнтом ЛДТ «покинути (дівчину, хлопця)», *бат'Арка* ЛДТС, *бірбАнтка* Л (поль. *birbantka*, з іт. *far la birba* «волочитися без діла») «волокита», *х'ендол'Огіїа* Л «волочення з вуличницями»; *г'Iз'i*, *г'inc*, *г'Уз'їк* ЛДТ «ніщо» (евфемічні перекручення поль. *gówno* „excrementum“), до *дунайу*, до *дубл'ан* ЛТ «ні до чого» (евфемічні перекручення поль. вульгар. *do dupu*; *dupa* „podex“), *мурОваний*, *зіх'ерОвий* ЛДТС «зовсім певний», *кл'Авий* (мабуть, з новогр. *kalá* «добре»), *морОвий* ЛДТС (може, з рос. арг. *мировой* «прекрасний») «добрый»; *кrimінал* ЛДТ «нестерпні відносини»;

III a) дим, шл'уг (нім. *Schluck* «ковток») ЛТ «цигарка», *бОмок* ЛЗ (поль. *bąk* «жуک»), *кц'ук* ЛДТС (поль. *kciuk* «палюх»), *чік* Л (угор. *csikk* «недокурок») «недокурок», *зафІфчити* (з лемк. *файчити* «курити», файка, нім. *Pfeife* «люлька»), *пот'агнути* Л «за-, по-курити»;

б) фУнда Л «плачена кимсь гостина, випивка», *г'вОз'дз'i* (поль. арг. *gwózdz*, *gwoździe* «гроші» з нім. арг. *Zwickel* «2 сотики» і *Zweck* «цвях»), *грейиAri* (нім. *Kreuzer* «австрійська дрібна монета»), *швай-нЕри* Л (перекручення з львів. арг. *швайцари* «гроші»), *фл'Ота* ЛТ (з франц. арг. *flouse* «гроші»?), *фOrса* ЛДТС (франц. *force* «сила») «гроші»; *ц'мАга*, *гАра* Л (гуч. *гáра* «лиха горілка» й *гáрак* «арак») «горілка», *хл'Ати*, *бан'Ачити* Л «п'яничити», *гOl'нути* Л «випити», під *г'АЗом* ЛД «на підпитку», *шток* Л «зовсім п'яний» (нім. *stock* — як ступенюване слівце «дуже»: *stockbesoffen* «зовсім п'яний»);

IV a) хавIра ЛТ «хата, квартира», *старИй* ЛДТ «батько», *старЕн'ка* «мати», *брат'О*, *брац'Ішок* (поль. *braciszek* «братік»), *брат'Ій* ЛДТ «брат»;

б) шИмон ЛТ «двірник, сторож» (поль. арг. *szymon* «т. с.», з імені *Szymon* Симон), *п'їУрко* Л «мітла (двірника)» (поль. *piętro*, *-rko* «перо», аргот. «мітла»), *махАти* *п'їУрком* Л «замітати», *шпИра* Л «брама кам'яниці» (нім. *Sperre* «рогатка»), *шпИрка* Л «оплата двірникові за відчинення брами після 22-ої години»; *бат'арОН*, *бат'Арус* Л, *мАлах* Д «вуличник» (нім. арг. *Melocher* «ремісник, робітник», жид.-тебр. *тельучо* «праця»), *мікруска*, *т'Ут'ка* Л (перекручене *проститутка*) «вуличниця»; *биц'Ікел'* ЛДТ «мотоцикл», *дрИнда* ЛДТ «велосипед», *бАл'он*, *трамбул'Анка* Л (перекручене *трамбал'он*, *трамбал'*) «трамвай»;

йаскУлка Л «галерія в театрі» (поль. jaskułka «ластівка»); *шпагатЕ-рія* Л «інтелігенція» (може, від арг. до *шпагату* «нікудишній», мотуз «нездара, простак»), *кавУн* Т «багатий міщанин»;

в) *гАнделес* Л (перекупувач старих речей), *т'агниверЕто* Л «коморник (судовий, податковий)», *скачиборозда* ЛДТ «інженер землемір», *зУпак* ЛДТ «професійний підстаршина», *гарбуз* Л «вояк» (від короткостриженої голови), *канАрок* Л «військовий жандарм» (від жовтої околиці шапки), *сракотлУк* Т «народний учитель» (поль. арг. srakotłuk — калька нім. арг. Steißklopfer), *гАлох* Л «священик» (нім. арг. Gallach, жид.-гебр. galach «стригти» — за тонзурою), *алилУйко* Л «дяк», *лапайдУх* Л «погребник», *фастрига* Л «кравець» («тимчасовий штих», поль. fastryga, сер.-вис.-нім. fast, fest «сильний», rige «ряд»), *поц'Ен-г'ел'* (поль. pociegiel «ремінь-потягач до копита»), *полатАйко* Л «швець», *мул'ік* Л «муляр» (поль. арг. mulik від murarz), *робОц'аж* Л (поль. розм. robociarz) «робітник», *різУла* Л «різник, м'ясар», *маг'істрАц'к'ий пИсар* Л «замітач вулиць», *гаркотлУк* (поль. garnkothuk «що б'є горшки»), *бамбЕтел'* (з нім. Bankbettel «мебель, розсуваний для спання і складаний для сидіння»), *марИс'ка* Л, *фЕс'ка* Д «служниця», *помАг'ер* Л «помічник» (від поль. pomagać «помагати»);

г) *грАйфнути* (нім. greifen «хватати»), *нЕмнути* (нім. nehmen «брести»), *засМитрити*, *зайвАнити*, *свиСинути* ЛДТ, *бУхнути*, *шАрнути*, *звУдити*, *зайУмати* Л (нім. арг. Jommackener «денний вломник», гебр. юм «день») «вкрасти», *шпанувАти* ЛДТ (нім. арг. spannen «глядіти»), *шмі-рувАти* ЛТ (нім. арг. schmieren «спостерігати», гебр. šmîrâh «стороження»), *стойАти на точ К*, *чАйати* Л «вартувати», *хАтрак* (чесь. арг. chybr, kibrák «поліційний агент», з нім. арг. Kiberer «детектив»), *тАйн'ак* ЛДТС «тайний агент», *пол'Ік'ер*, *мЕнта*, *шпАгат* ЛТ (перекручення арг. *шпінат* «поліцай» задля зеленої уніформи австрійських поліцай) «поліцай», *дз'адОүн'а* Л «станиця поліції» (поль. арг. dziadownia від dziad «поліцай»), *братрУра* Л «крите поліційне авто перевозити в'язнів», *спл'уў* «револьвер» (поль. арг. spluw, калька нім. арг. Speier), *корО-мисло* Л «рушниця», *паштетІўка* Л «гумова палиця», *ц'Упа*, ЛДТ, *кОза* (поль. koza, давнє kloza), *івАнова хАта* Л «тюрма», *закатрУпить*, *закрOpити*, *закОбзати* Л «застрелити, вбити».

Львівські гімназійні арготизми зустрічаються в оп. «Грачі» Івана Керніцького (зб. «Святоіванівські вогні», Львів 1934): буда «школа», загнутися «не вміти лекції», пекти «гостро питати лекцію», штубачок «молодий учень», *шпаріали* «записки, нотатки», трамбулянка «штучка», з бійка впасті «здуріти», ясне як шварц «зовсім ясне» (шварц «рід пасти до взуття», нім. Schwärze, Schwarz «чорна фарба»).

Зрідка трапляються школярські арготизми з Тернополя й Пере-мишля 1900-их рр. в оповіданнях «З гімназійного життя» Миколи

У грина - Б е з г р і ш н о г о (Рогатин, 1938): *куйон* «учень зубрило» (34), стипендія «побиття учня його ж співтоваришами» (33).

Бл. 160 школярських арготизмів із Крем'янця 1920—30-тих рр. (інформатори: д-р Юрій Мулик-Луцик та д-р Іван Левкович) та Кобриня того ж часу (інформатор: д-р Іван Сидорук, позначуємо Кб) зібрали ми в 1950-их рр. на еміграції. Появляються тут — у відрізненні від Галичини — деякі вирази, характеристичні для центрально-польського школярського арго (*ваgАри* «втеча з уроку», *с'ч'онгАлка* «недозволена записка на уроці», *кOrки* «корепетиції»).

I а) *башкА*, *мак'Ітра* «голова», *спл'увАчка* «рот», *бан'кИ*, *бАлухи*, *бАли*, *гАли* «очі», *витрІшувати бАли* // *гАли* «глядіти», *пИсок*, *мОрда* «рот, обличчя», *шнурбАрти* «вуса» (нім. Schnurbart «вуса»), *барабАн* «живіт», *лАпи*, *грабл'І* «руки», *кул'ї* «ноги», *йУшка* «кров»; *цитрИнки*, *цИци*, *молочАрн'a* «жіночі груди»;

б) *цил'Індер* «капелюх», *нашил'ник* «краватка», *громозвІд* «блій ковнірець під стоячим ковніром школярської блузи», *смаркАтка* «хустинка для носа», *газіўкИ* «жіночі панчохи» (прозорі, ніби з гази);

в) *жЕрти* «їсти», *л'Ура* «кава»;

II а) *буда В*, *Кб* «школа», *дИрко К*, *дИрек Кб* «директор», *цЕрбер* «двірник школи», *д'ідовОд* «секретар» (перекручене: *діловОд*), *кам-чАтка* «осляча лавка в класі», *вИвалити* «релегувати зі школи», *л'Іра*, *Актенташа* (нім. Aktentasche) «портфель для книжок»; *торговЕл'ка* «торговельна школа», *книши* «учень духовної семінарії», *грЕчка* «учень сільськогосподарської школи», *карандАш К*, *штубАк Кб* «учень гімназії (називаний так семінаристами)», *стригУн* «учень нижчих класів» (дослівно «лошак, якому вже підстригають гриву»); *вивідIўка* «учительська конференція»;

б) *бЕл'фер К*, *Кб* «учитель», *гАлах* «священик»; *амЕба* «учитель природознання», *сунIнум* «учитель латиніст», *дудка* «учитель співу»; *штАмбух* «нотатник з оцінками» (поль. sztambuch, нім. Stammbuch «альбом»);

г) *доубАти* «читати лекцію (неуважним чи тупим учням)», *зубрИти*, *прис'ідАти* *фАлди* «завзято вчитися», *зубрУн* «учень, що вивчає урок напам'ять», *мозкувАти*, *рУхати мОзком* «думати, міркувати», *брик* «друкований переклад до читаного в школі класичного автора», *конфідЕнтка*, *шпаргАлка*, *Кб*, *К с'ч'онгАлка* «недозволена допоміжна записка для класної роботи» (поль. школяр. ściągawka «шпаргалка»), *ст'агАти* *Кб* «відписувати класну роботу з недозволеної записки»; *по лЕбках* «на виривки (питати)» (поль. po łebkach «побіжно»), *пилувАти*

«гостро питати», *пилA* «учитель педант», *вИрвати* «нагло запитати на лекції», *рецитувАти*, *с'півАти* «дуже добре відповідати вивчену лекцію», *загинАтис'a*, *гнУтис'a*, *мйАўката* «зле відповідати лекцію», *вИти*, *концертувАти*, *выводИти* трЕни (перекручене замість трéл'i) «співати», *шкР'Абати*, *др'Апати* «писати», *посадИти* жИда «зробити чорнилом пляму на папері», *зрІзати* Кб, *скатАти*, *відвалаИти* К «відписати від товариша письмову вправу», *корЕкта* «поправа письмової задачі», *кОрки* «корепетиції», *кумЕкати*, *капувАти*, *зварИти* «з-, розуміти», *башкA* не *варИт'* «не вміє думати»;

г) *стинАти*, *зрІзати* «гостро клясифікувати (при іспиті)», *рІзати*, *палИти*, *пилувАти* «ставляти лихі оцінки», *провалИтис'a*, *зрИти* «не скласти іспиту», *обл'Атис'a* Кб, *кл'Апнути*, *вс'Акнути* «не перейти до вищої кляси», *перел'Ізти* «ледве перейти до вищої кляси», т'агтИ за *сУха* «допомагати при переведенні до вищої кляси», *обйІхати* «гостро скритикувати», *двУйа*, *пАла* Кб (поль. паła «палиця, ніби «одинка»), *аўстрIйс'ка* *пїАтка* «незадовільна оцінка», *на рейкАх* «з двома мінусами при оцінках», *фOrциг* «дуже добрий учень, відмінник», *йОлон*, *осЕл*, *жлоп* «лихий учень»,

е) *вагAри* «втеча з лекції поза школу» (поль. wagary від лат. *vagari* «волочитися», *vagabundus* «волоцюга»), *пітИ* ў л'ic // на *вагAри* Кб, К «втекти з лекції», *дошкИ* «лещата, лижі», *партаЧ* «лихий грач», *рІзатис'a* ў *кАрти* «грати в к.», *препАрка* «побої» (від *пáрити* і *препарувати*), *дАти препАрки*, *взолИти*, *вкропити*, *врІзати* «набити», *зробИти* *окул'Aри* «набити синці під очима», *розквАсити* *гасИл'ника* «роздобути носа», *мАЗатис'a*, *бечАти* «плакати» (поль. *beszęć* замкнИ спл'увАчку «замовчи»; *провАл'уй*, *відстАўс'a* «йди геть»;

е) *шкраб* «малий ростом», *тИчка* «високий ростом», *шпІцел'* «донощик», *бандУра* «валило», *капцAn* «придуркуватий», *капцан'Іти* «дурніти», *цвAn'ак*, *зух* Кб «бувалець, досвідчений», *варійАт* «очайдух», *тх'ир* «боягуз», *франт івАнович* «елегант», *бАба* Кб, *Кр* «дівчина», *драгУн* «висока ростом дівчина», *симпАтія* «кохана дівчина», *пускАти* // *давАти* зИза «позирати за дівчиною», *рАндка*, *рандевУ* «домовлена зустріч з дівчиною», *смалИти* хол'аўкИ до 2. «залицятися», *лAzити* з *бАбойцu* «ходити з дівчиною», *скакАти* «танцювати», *петрушкувАти*, *стругАти* *петрУшику* «на танцювальній забаві стояти під стіною не танцюючи (про дівчину)», *дістАти* *гарбузA* «дістати відмову (від дівчини)»;

III а) *ц'мОкати* «курити», *крИшка* «тютюн», *цигAро* «цигарка», *бичOk*, *ц'mок* «недокурок», *дАти дИма* // *бичкA* // *фАйки* «дати затягнутися цигаркою»;

б) *врІзатис'a* «впитися», *врІзаний*, *встАўлений* «п'янний»;

- IV а) старий «батько»;*
б) приватка «квартира»;
в) сидуха «міщенка», матн'я «селянин» (дослівно «дно шараварів»), зубодрал «зубний лікар»;
г) підлімонити, підліванити, зібрити (від арг. тýрити, тýбрити «красті», рум. târî «тягти, тащити», циг. тэ тэрэс «мати, брати»), свиснути «вкрасті», кабза (поль. kabza «гаманець» з лат. capsа «футляр»), капшук «гаманець», форса «гроші», прикупити «зловити», шлайха «вуличник» (від шлятися «волочитися»), архангел «поліцист», іванова хата «тюрма»;
і) вмирати «симулювати хворобу», на носі «близько (часово)».

Біля 210 школярських арготизмів з Ужгороду (У), Тячева (Т), Хусту (Х) й Севлюшу-Виноградова (С) 1930-их рр. налічують наші власні записи, проведені 1948—51 рр. у Мюнхені серед закарпатців; багато тут угризмів і таки закарпатських говіркових вульгаризмів.

I а) дын'a У, копон'a У (уг. koronya «череп»), лампаш Т, Х «голова», лампаш Х «обличчя» (уг. lámpás «фонар, ліхтарня»), пархи УТ «(розплатлане) волосся», пысл'ак УХТ «рот», бебехы ХТ, бебехы У «кишки», почтеніє УХТ «чрево», куфер У «задниця (жіноча)», лаба ХТ «нога», пуца ХТ (рум. ruță «penis»), бота Т (рум. botă, з уг. bot «ціпок») «penis», нот'a Т, царина С «cunnus», голя У «воша», вильупити УХТ, вильупити У витріщти (очі), хиріти УХТ «спати», чепіркати Х «йти дрібно», згоріти Х «почервонітися», фыснути УХ «pedere», на-клости Х «сасаге», ракаш ХТ «excrementum» (уг. rakás «купа»), палити пліт Х «віддавати сеч»;

б) уйош ХТ «блюза» (уг. ujjas «блюзочка», ujj «палець; рукав»), р'анд'a // р'анд'a УТ «ганчірка» (уг. gongy «ганчірка»), гат'i УХТ «підштанці», буд'угови Х «жіночі підштанці» (уг. bugyogó «плюдри»), шпарта ХТ «мотузка» (уг. spárga «шпагат» з іт. spago), Умбрела Х, Амбрела Т «парасоля» (іт. ombrérello), бота Х «ціпок», боділ'арош УТ «гаманець» (уг. bugyelláris «т.с.» з лат. pugillares «писальна таблиця»), бічок УХ «сцизорик» (уг. bicsak «т. с.» з тюрк. bučaq «ніж»), цыбул'a Х «годинник», топанкы УТ «чревики», ціжмы УТ «чоботи» (уг. csizma «чобіт» з осман. čuzma);

в) хлепати УТ «їсти (юшку)», напхатис'a УТ «найтися», репетЕ Х «добавка», репетовати ХТ «брати добавкову порцію»;

II г) тоїчи УХ, зубрить Х «вивчати урок напам'ять», зубрило Х «учень, що вивчає уроки напам'ять», капчати Х «розуміти», забивати кому кул (=кіл) у голову Х «завертати кому голову (якоюсь спра-

вою)», *лоўговАти* УХТ «не піти на урок» (уг. lóg «звисати; ходити без діла»), *церУза* УХ (уг. ceguza «олівець», лат. cērussa «олив'яне білило»), *клOйбас* Х, *клиЙбас* УТ (уг. plajbász з нім. Bleiweißstift «олівець») «олівець», *тІнта // тИнта* УХ «чорнило» (уг. tenta, нім. Tinte «т.с.» з сер.-лат. tincta (aqua) «крашена рідина»), *пУшка* Х «шпаргалка» (уг. puska «підстрочник»), *пушковАти* Х, *чаловАти* ХТ (уг. csal «обманювати»), *швінгл'овАти* Т (уг. svindli, нім. Schwindel «обман»), *махл'овАти* Х «обманювати», *вЫбабрати* Х «одурити», *махл'ар* Х «обманець», *коўдовАти* Х «просити» (уг. koldul «прошакувати»);

г) *фіс* У (дослівно «фа-дъез» як музична нота), *бас* Х, *секУнда* У (уг. школ. szekunda «погана оцінка», лат. secunda «друга») «погана оцінка», *ефЕф* (чесь. ef-ef «досконало»), *tintOn* (чесь. tip-top «досконалій», з англ.) «дуже добре, -рий», *бріл'іровАти* Х «дуже добре відповідати урок» (нім. brillieren, фр. briller «блищати (якимсь знанням)», *зафісовАти* У, *зат'агнУти* Х «незадовільно відповісти», *провалИтис'a* ХТ, *спалИтис'a* Х «не скласти іспиту», *зат'агнУти*, *спалИти* Х «дати незадовільну оцінку», *стрІлити* У «зробити похибку, дурницю», *репетовАти* ХТ «повторювати класу»;

е) *філ'я* УХТ «жарт», *філ'овАти* УХТ «жартувати», *читАти* *псалть* *Ір'у* УХТ «грати в карти», *карт'Аш* Х (уг. kártyás) «картляр», *г'Ібіц* У «підпомагач (при грі)» (уг. kibic, нім. Kiebitz), *г'ібіц(ов)Ати* У «помагати при грі в карти», *дрібл'овАти* У «вести зручно м'яч у футбольній грі» (чесь. driblovati з англ. dribble, дослівно «цяпнати; дрібно йти»), *куш* У «геть!», Т «замовчи!», *кабрИти* ХТ «клясти, лаятися» (може, з рум. a se cabrá, з фр. (se) caârter «норовитися, ставати дібки»), *зац'Inнути* ХТ «затихнути», *ревАти* ХТ *бЕмбати* У (уг. bömböl «ревіти»), *бут'Ити* Х, *вЫти* Х «плакати», *вышк'ір'Атис'a* УТ «реготатися», *тр'астИ* *клином* Х «боятися» (клин «матня штанів»), *скоц'Убнугис'a* Х «прищуритися», *пысковАти* УТ «сваритися», *пысковАтый* УТ «сварливий», *всолИти* УТ, *ушквАрити* У, *свІснути* Х, *зас'вітИти* межси *Очи* ХТ, (при)смалИти Х, *трОснути* ХТ, *ви'їдИти* ХТ, *фл'Ацнути* У, *бухнути* Х, *гЕпнути* ХТ *вгатИти* ХТ, *влупИти* УХТ «вдарити», *дАти* *гОбл'a* Х «набити по задниці» (чесь. aрг. dat hobla «т.с.»), *дАти* *дереша* Х «побити, накинувши спершу одіяло на голову» (уг. deres «лавка, на якій бито проступників»), *гарамбУцкы* ХТ «стрімголов» (із барамбүцкі «т.с.» від примови «баран буц/туц» при штовханні дітей лобами), *д'уг* Х «стусан», *д'Угати* У «штовхати, колоти», *фасУнок* УТ «побої» (нім. Fassung «отримування, получання»), *закатруПити* Х «вбити», *канУт* У «смерть, кінець», *фЕртиг* УТ «кінець!» (нім. fertig «готовий, -во»), *ушОрити* Х «впхати в біду» (дослівно «запрягти в шори»);

е) *камарАт* У, *цимбора* УХ (уг. cimbora «товариш» з рум. sîmbără «спілка», нині sîmbrie «заробітна плата») «товариш», *шпІцлик* У «до-

нощик, підліза», жАба ХТ, гУска УХ, козА У, фрайІрка ХТ «дівчина», фьІсл'a «дівчина товста, балакуча (У), зарозуміла (Х)» (може, з нім. арг. Fiesel «хлопчак; охоронець проститутки»), кобЫла ХТ, (з) гЫба УХТ «погана стара жінка» (уг. gebe «шкапа»), Ипнъий У «гарний» (уг. éр «цілий, здоровий»), фешАк УХ «елегант», фрАйер X, сокн'овОдас X «бабій» (уг. szoknyavadász дослівно «спідничковий мисливець»), пОт'a(тко) У «кавалер», срАкош У, пУголовок ХТ, смОлош, смОлавъий [=«смаркатий»] ХТ «недоросток», бітАнга УХТ «авантюрист, неслухняний» (уг. bitang «лотер», чесь. bitunk «поділ добичі», ст.-вис.-нім. biutunge «добича, грабіж»), гОїра X «завадіяка», к'івіл'нЫЙ УТ «гордий» (уг. kevély «гордий»), тараdАйка ХТ, пысл'аковАтъий У «балакучий», надгУл'коватъий ХТ «пришелепуватий», бабрАк ХТ «партач», валило УТ «неповоротливий», мУрга X «непривітливець», бамбула ХТ, баталУў У (уг. buta(cska), рум. budală з осман. «дурень»), бімбоў У (уг. bamba «дурний»), бОта TX, гіўнОхлон У, н'ічогОта У, н'амкО У (уг. néma «німий» і якесь м'ямля «розмаза»), кОудуш УТ (уг. koldus «прошак»), мамУла, мамуловАтъий X «недотепа», кУтен' X (лайлива прізва — дослівно «відходова кишка»);

III а) баgОў УТ «тютюн» (уг. bagó «жуval'nyj тютюн; табака»), цігарЕтлик ХТ «цигарка», кунчАр' ХТ (словаш. končiar «шпиль»), вийг X «недокурок» (уг. vég «кінчик»), пIna ХТ (уг. rípa) «люлька», ninocApa ХТ (уг. pipaszár) «чубук», cIpка УТ (уг. szipka) «цигарничка», cIзор ХТ (уг. szivar) «цигаро»;

б) збр'Ага X, збрАга T «горілка», (га)дрыгАн «спірт (У), денатуртований спірт (Х)» (може, первісно «горілка з драгантових ягід» — рум. cireșe drăganéle «сорта великих черешень»), каплИц'a У «корчма» (новогр. kapilion «т.с.», може з лірниць. капіл'ія, -нέля «т.с.»), пIїа X «п'яничення» (уг. арг. pia «т.с.» з циган. rija), дЕрти кОзы X «ригати»;

IV б) пОдр'a ХТ «ліжко», дЕреш X «одіяло» (уг. deres «лавка для биття»; значення «одіяло» з фрази дáти дéреша // кóца «побити»), шI-фон ХТ (уг. sifon) «шафа», шкатУл'a ХТ (уг. skatulya) «коробка», бУда УТ, бУдар X, привАда T «виходок» (іт. privata «кльоака»), шЕрблик УТ «нічний горщик» (уг. serleg «кубок?»), коргАз УТ (уг. kórház) «шпиталь», пIац УТ (уг. piac) «торговиця», біцIл'i У (уг. bicikli) «велосипед», мОтор X «авто», репілlyўrИйn X (уг. repülőgép) «літак», машИна TX «поїзд», рИхлик УТ (чесь. rychlÍk), д'Оршка УТ (уг. gyors vonat) «поспішний поїзд», кАлауз (уг. kalauz), прУводчик УТ (чесь. průvodcÍ) «кондуктор, вагоновожатий»;

в) рОНд'oш УТ «ганчірник» (уг. gongy «ганчірка»), кOудош X (уг. koldus) «прошак», кОчиш ХТ (уг. kocsis), фйАк'ерош ХТ (уг. fiákeres)

«візник», фл’Ондра Х, л’Оха УТ «повія», к’Оттон У (чесь. koton, з фр. condom) «презерватива», махАти ХТ, г’Онити Т, к’ір’Ати ХТ, дрЫгати Х, дрЫндати Т „futuere“, підчинИти ХТ, счаловАти Т (уг. csal — «обманювати») «підвести дівчину», бУбнати Х «ходити вагітною»;

г) бІчкаш УХ (уг. bicskás) «ножівник», штрІци Х (нім. Strizzi «нероба» з іт. striscione «підлиза»), чІсл’ік Х (пор. угор. csiszlik «лихий швець»), фІт’кош УХ (уг. fütykös «кий»), бЕт’ар УХ «вуличник», бЕт’ар Т «джигун» (уг. betyár «лотер; парубіка»), нІкати У «розглядатися», смычити Х, скрИвити Х «вкрасти», змыти Х, змІзитис’а Х, свІснути У «втекти, зникнути», капшУк Х «гаманець», гУба УХТ (уг. guba) «гроші», nІр’аник ХТ «угорський жандарм» (від пер на капелюсі), запЕрти У «арештувати», темнИц’а УХТ, чOrна Х, изАнова хы́жка У «тюрма»;

і) шефтоАти Х «переговорювати», гей, йо У (жид.-нім. jo) «так», набетОн Х «напевно» (чесь. apr. bétón «певний»).

Біля 60 школлярських арготизмів з кінця 1930-их рр. у Чернівцях (інформатор Ярослав Мигайчук) зібрали ми в 1949 р. на еміграції; крім буковинських говіркових вульгаризмів, тут і декілька румунізмів:

I а) гOүд’а, мак’Ітра «голова», г’Емба (поль. gęba), хАўка «рот», кланіцақ’И «зуби», гРАл’і «пальці», кал’Ік’и «ноги», залУпа „penis“, nОтка „vulva“, молочАрн’а «жіночі груди», пітИ ў стебло «піти спати»; б) згрЕбло «гребінь»;

в) напихАтис’а «їсти», стермОсити «з’їсти (жадібно)», nOnас «друге снідання»; робИти гАйл’іг’ир ниАндир «ригати» (з якогось нім. heiliger Menander);

II б) гAзда «клясовод, опікун кляси» (дослівно «господар» кляси);

г) вИзубрити «вивчити урок напам’ять», поңс «друкованій переклад до клясичних авторів» (лат. pons «міст», пор. нім. Eselsbrücke «підстрочник», дослівно «ослячий міст»), феицУйка «недозволена записка для шкільного завдання» (з рум. fițuică «шпаргалка», нім. Fitzchen «ниточка; дрібничка»), суфл’увАти «підказувати на уроці»;

і) репетувАти «залишитися ще рік у тій самій клясі», репетЕнт «учень, щоходить другий рік до тієї самої кляси»;

д) дістАти сАтру-вАтру «не сміти йти до школи через незаплачену оплату» (з військ. рум. lăsăt la vătră «залишений при вогнищі, звільнений від військової служби»), кримІнал «нестерпні відносини»;

е) фл’Ацнути, шкРобнути «вдарити», жвАн’д’ати, флЕн’кати «плакати», мАти мОйри «боатися» (жид.-геб. mora’ «страх»), підйУргати «нацькувати», фИржатис’а «неввічливо відповідати», фИцатис’а «сер-

дитися» брОйг'ис «загніваний» (жид.-гебр. rogz «гнів», brogz «у гніві»), рубАти г'їїOрг'їїа «вдавати дурного» (пор. львівське стругати юра «т.с.»), замкнИ г'Ембу, заткнИс'а «замовчи», роз'з'Ай г'Ембу «скажи», не барУй комІсійу «не бреши», лавушкАтис'а «волочитися без діла» (з угор. lógós «кінь люзак; легкун, симулянт»);

є) кагАл (жид.-гебр. qāhāl «громада»), пАчка «гурт, товариство», дран'т'Ух «хлопчак», драпінка «дівчинка», сИкса «дівчина», фл'Ама «симпатія (особа)» (нім. школляр. Flamme «кохана», дослівно «полум'я; запал»), драбИна «висока ростом людина», мангальАска «жінка, що любить чепуритися» (рум. mângâioásă «мила, потішувальна»), брИндитис'а «чепуритися» (давнє брінда, поль. brynda «дорогий жіночий стрій»; пор. циг. брінде «зборка»), прАчка «балакуча жінка», фУн'о «гохштаплер», гох міт де пайЕнтек «зарозумілець» (жид.-нім. «що високо піднімає п'яти», поль. pięta «п'ята»), трАскати фУн'а «нести себе з висока», нЕндза «надокучливець» (поль. nędza «нужда; воша; несимпатичний»), мАх'ер «хитрун» (нім. Macher «ділок, організатор», арг. «злодій»), липовАн «дурень, недотепа» (прізвища буковинських старовірів), залУпа, згІнник, хол'Ерник «несимпатична людина», розд'Ацканий «розсіяний», порцел'Анник «румунський учень / студент, що ходить у полотняному народному одязі», мецІйа «щось дуже добре» (жид.-гебр. mesi'ah «знахідка»), брИн'дз'а «біда» (дослівно «овечий сир»), бИти брИн'дз'у, свистАти тОнко «бідувати», вИциганити «випросити»;

IV б) добрАтис'а до опАлж'и «дістати добру посаду» (опалка «баламут, кормник»);

г) йУс'ко с садагУри / с кал'ичАнк'и «вуличник» (поль. Jóźko теж «вуличник»; Садагура — Садгора; Калічанка — передмістя Чернівців), шпЕргак (нім. Sperrhaken) «витрихи», робИти мОйши к'имиран «красти» (ідіш тójše, kim herán, нім. M., komm heran «Мошку, ходи сюди»).

Свої окремі арготизми створило в нас і студентське середовище: від школянських вони різняться всього лиш там, де мова про окремі поняття, невідомі в середньошкільному довкіллі. Осередками, де такі власні вирази виникали, були головно — студентські гуртожитки й корпорації.

Про світські високі школи, а отже й про новочасне студентське середовище, може в нас бути мова аж у 19—20 вв.; університети засновано — у Львові (1784), Харкові (1805), Києві (1834), Одесі (1865), Чернівцях (1875), Дніпропетровську (1934), Ужгороді (1945) й Донецьку (1965), вищі політехнічні школи — у Львові (1844), Харкові (1884), Києві (1898) і Дніпропетровську (1899 гірнича), сільсько-господарські інститути — у Львові (1855), Харкові (1915) й Одесі (1917), комерційні інститути — в Києві (1906) й Харкові (1917), ветеринарні академії — у Харкові (1871) і Львові (1897), а музичні консерваторії — у Києві (1913),

Одесі (1913) та Харкові (1917); ролю вищих шкіл сповняли раніш і ліцеї — у Крем'янці (1819—31), Ніжині (1832—75, згодом історико-філологічний інститут) та Одесі (1837—65). Сьогодні різні високошкільні інститути діють, крім названих осередків, ще — в Сумах (1934), Чернігові, Глухові (1956), Полтаві (1919), Кременчуці, Запоріжжі (1930), Слов'янську (1952), Горлівці (1954), Луганську (1923), Донецьку, Жданові (1930), Бердянську (1953), Мелітополі (1933), Симферополі (1922), Херсоні, Миколаєві (1921), Ізмаїлі (1954), Кривому Розі (1930), Дніпродзержинську (1961), Кіровограді (1930), Черкасах, Умані, Білій Церкві, Вінниці (1931), Бердичеві (1933), Житомирі (1919), Кам'янці Подільському (1918), Крем'янці (1952), Рівному (1953), Луцьку (1952), Івано-Франківську та Дрогобичі (1945) — в УРСР; зрештою ж діють ще високі школи на суміжній із УРСР території, де живуть українці, в таких містах: Берестя, Пинськ, Кишинів (університет з 1945), Більці, Краснодар, Ростов (університет з 1915), Новочеркаськ, Білгород, Пряшів (1953). Що по всіх таких осередках напевно виникали власні студентські арготизми, можна лише здогадуватися, бо систематично їх ніхто не списував; вони інколи засвідчені припадком у різних спогадах. Можна приймати, що вони в основному не різнилися від школлярських. Наши власні відмічення окремих студентських арготизмів стосуються лише львівського та черновецького середовища міжвоєнних років.

Декілька корпорантсько-студентських виразів черновецького осередку з-перед 1-ої світової війни приносить стаття О. С. (Олександра Соколишни): Ювілей укр. студентської корпорації «Запоріжжя» (Гомін України, Торонто від 9. IV. 1960 р. XII, ч. 15/569, стор. 8 і 11). Корпорантські організації, а з тим і їх термінологію, принесено сюди з Гайдельбергу й такою вона залишилася і в започаткованому 1906—07 рр. та остаточно оформленому 1910 р. «Запоріжжі». Частини корпорантського одягу звалися: фляєс «парадний стрій» (з нім. Flaus «космик пелешія; вовняна накидка-плащ студентів у Галле в 18 в.»), цервіс «корпорантська шапочка з лисячим хвостом» (з нім. Cerevis «безкозиркова студентська шапочка в колъорах корпорації носити в кнайпах» з лат. cervisia «рід пива»), телерка «малинова шапочка корпорації «Запоріжжя»» (з нім. Tellermütze «шапочка тарілкової форми»), бинда «нагрудна стъожка корпорантів» (нім. Binde «стъожка»), штульни «рід чобіт» (нім. Stulpe «криса капелюха; тверда частина халяви»), рейтки «райтузи» (нім. Reithose), бурш «корпорант» (нім. Bursche «пáрубок; студент»), комéрс «святкове прийняття» (нім. Kimmers «спíльне п'яничення» з лат. commercium «торгівля», мабуть, задля галасування).

Така ж німецька термінологія втерлася й по корпораціях Львова між війнами; крім названих, ще: шміс «згій від поєдинку на шаблі» (нім. Schmied «удар, руб; близна»), вікс «парадний корпорантський

одяг» (нім. *Wichs* «галевий стрій», *wichsen* «глянцовати»), салямандер «спільне пиття пива» (нім. *Salamander* «саламандра; студентський вираз вішанування шурканням склянками» — від давнього повір'я, що саламандри живуть в вогні, та давнього п'янничного звичаю студентів наближувати до рота запалену оковиту), фукс «новик, молодий студент I-го курсу» (нім. *Fuchs* «лис; студент-новик»), а звідси й — проскочити фуксом «зі щастям пройти крізь іспити чи провірку».

Подібна корпорантська термінологія була певно знана й у Києві в половині 19 в., як про це свідчать принаїдно занотовані вислови в спогадах Степана Носа (Страница из моих воспоминаний, Киевская старина, т. 41, стор. 509, 1893): фукс «молодий студент, первак», бурш «старший студент»; інші ж ужиті там вирази взяті то з картярського (пропонтуватъ «програти в карти») то з вуличного арго (якщатсья «піддобрюватися, шукати дружби» з тюрк. *jakšy* «добрий»).

З-поміж студентських арготизмів Львова 1930-их рр. називемо: фізіоморда «обличчя», мордоплястика «поличники, бійка», (солідне, велике) бебé «2-ге дання без м'яса з великою порцією картоплі в студентській харчівні» (скорочення: «більше бараболі!»), вижирки, хапатнá «нагода наїстися на чийсь кошт», аўтоногáми «пішки», пашибеті́јка «поліційна гумова палиця», хлопський парáграф «цілок», кавалérка, блáйба «винаймлена кімната-квартира» (нім. аргот. *Bleibe* «квартира»), заќбувати «вчитися», на ґráнду «без приготування», зrýти, зlýти «проналиватися (при іспиті)», маг'істéрка «магістерський іспит», лябóрка «лябораторія», ун'івéрок «університет», нôмен «підпис викладача в студентському індексі-заліковій книжці» (лат. *nomen* «ім'я»), акадéмус «студент», зал'ізний стúдент «вічний студент», студіювати х'ендol'bíjyу «бігати за дівчатами» (від поль. аргот. *chędożyć* «futuere»).

Декілька арготизмів з міжвоєнних років віднотовуємо й з укр. католицьких семінарій Львова (1783—1927; 1928—39 і 1941—44 богословська академія), Перемишля (1845—1939, повна від 1912, раніш спільна для 3 перших років з Львівською) й Станиславова (1907—39). Такі ж духовні семінарії діяли ще в Ужгороді (1778—1947) та Пряшеві (1880—1950), і зорганізовані на колегійно-конвіктний лад витворили й окрему свою термінологію за латинськими зразками (пýтомець, алюмн, богословівські «студент», дýктор «зв'язковий між ректором і студентами», préfekt, настоятель «виховник», рефектár, трапéза «їдалня», рекол'éкциї, егзóрта). Звичайно студенти й тут користувалися загально-школолярськими арготизмами (бéльфер «професор», дáти шпрайса «датися в знаки при іспитуванні», гóгусь «елегант», ráндка «умовлена зустріч з дівчиною», méгай «вступися геть!» з угор. *megj!* *megyelek* «йди! йду», закатру́пти «вбити», гальбóпзу́пка «ріденька юшка» (з нім.-австр. *vояць*. *Galoppsurpre* «рідкий суп», що його можна скоренько, «гальбóпом» вихлебати), зríдка створювали власні: г'ешíхта «студент I-го

курсу» (з нім. *Geschichte* «історія», бо вивчали тут курс історії філософії, Церкви, Старого завіту), *міхáлки* «дрібніші предмети (напр. обряди) при іспитах» (ніби «клуночки», бо сленгове *міхась*, *міхáлок* «міх, мішок»).

Декілька арготизмів з *кам'янець-подільської* духовної семінарії в 1900-их рр. називає в спогадах «Під сонцем Поділля» (Авгсбург, 1948³) Віктор Приходько: біlopідклáдочник «студент елегант» (35), лоботряс «семінарист елегант» (35), фéрцик «елегант» (35, поль. *fircuk* з нім. *fürwitzig* «дотепний»), ухажёр «залицяльник» (22, рос. *ухажёр* від *ухáживать* «залицятися»), мудъ «простак» (45), пуздýр «парубок» (11, від *пúздро* «геніталії самця»), окончивший «абсольвент духовної семінарії» (78), фýнда «угощання співтоваришів» (10).

З-поміж суміжно-мовних праць про школлярське арго слід назвати *російські*: 1) С. В. Максимов: Сибирь и каторга (1871) і в 2-ому виданні (Собрание сочинений, СПб., б. р., т. IV, стор. 217—18), подає інформацію про два типи бурсацьких засекречувальних арготичних систем: а) «по херам» — з інтерполаційним складом *х е р* перед кожним складом слова, б) «тарабарську мову», сперту на криптограмній попарній виміні приголосних слова за системою укладених поазбуочно в двох рядах 20 приголосних літер: б - щ, в - ш, г - ч, д - ц, ж - х, з - ф, к - т, л - с, м - р, н - п (напр. *упел* «унéс»); 2) Д. Зеленин: Семинарские слова в русском языке, Русский Филологический Вестник, т. 54, стор. 109—19, Варшава 1905, — розглядає бл. 50 виразів, взятих з бурсацько-семінарських арго й поширеніх головно в російській літературній мові, — серед них декотрі знані й українській мові: *розводить антимонію* «возитися» (Вороніж) (лат. *antinomia* «протиріччя»), *ахинéя* «глупоші» (гр. *athénàios* «атенський», ніби «атенські мудроці»), *бéстія* «поганець», *грубійн* «нечемник», *дзінькатори* «шеляжечки», *ерундá* «безглуздя» (з лат. *gerundium*), *поведéнція* «поведінка», *катавáсія* «гармідер» (гр. *katabásion* «заключна пісня ірмосу в каноні, коли сходилися обидва хори крилосу посеред церкви»), *ракáлія* «підла людина», *секўція* «биття різками», *секўтор* «кат», *отишть* «відмовити, заборонити», *дбка* «проноза» (лат. *doctus* «вчений»), *субботник* «субітка, щосуботні побої», а далі блатняцькі вирази — *рóман* «повість», *святці* «карти для гри», *зарешайтъ* «відказати проханню; примусити замовчати». Крім того, автор винотовує декотрі бурсацькі вирази з літературних творів: а) Н. Помяловського «Очерки бурсы (1862—63), де є низка виразів, знаних і на Україні (вкрасті сбондить, сляпсить, спереть, стибрить, об'егорить, сошперитъ, слимонить; побої: *плоходействие*, *вселенская смазъ*, *салазки*, *швычки*), б) М. Голя «Бий» (посie время «далее пяток», мерки крупного гороху «коротенькие кожаные канчуки»); дещо з Зеленінового матеріалу стосується тільки України, як от: харківські юхта «невдалий іспит», поюх-

татъся «провалитися при іспиті» (стор. 110, при чому обоянське, за свідченням Потебні, Филологические Записки, т. I, стор. 78, 1878, об'юхтатъ «обманути, обіграти» — мабуть, з циганського тэ ухтылес «красті»); знані й воронізькі втыкнуть «попародувати між людьми», втиратъ очки «обманювати кого». 3) Г. Виноградов: Детские тайные языки, Сибирская Живая Старина, в. II, стор. 87—112, 1926, — зі словничком арготизмів сизранського іркутського дитячих домів та школярів Чити; 4) С. А. Капорский: Воровской жаргон в среде школьников (по материалам обследования ярославских школ), Вестник Просвещения, Журнал МОНО, в. I, стор. 7—12, 1927, зі словничком ок. 150 арготизмів ярославських школярів; 5) М. Рыбников: Об искажении и огрубении речи учащихся, Родной язык в школе, в. I, 1927, — матеріял з арготизмами школярів і бездомних Москви; 6) Е. П. Лупова: Из наблюдений над речью учащихся в школах II ступени Вятского края, Труды Вятского научно-исследовательного института краеведения, т. III, стор. 105—25, 1927; 7) Багато бездомницько-школьських арготизмів Ленінграду (бл. 250) приносить автобіографічна повість Г. Белых — Л. Пантелеев: Республика ШКИД, Ленінград 1927; 8) Яка третина з-поміж бл. 120 школярських і вуличних арготизмів, — включена в праці Л. Копецкий: Из жизни языка социальных групп (О языке тшебовских гимназистов), Slavia, VIII, стор. 218—25, Прага 1930, про школярське арго російської гімназії в моравському Тшебові, а заснованої в Константинополі й перевезеної 1921 р. в Чехословаччину, — це вислови, знані з Одеси, Донбасу, Харкова й Києва, як напр. ряшка «обличчя», циркуля «ноги», кёматъ «спати», рубатъ, шамать «їсти», на ять, цымис, фортово «дуже добре», плаватъ «зле відповідати урок», буза «дрібниця», надраивать «вчити», зануда, псих, шкет (лайливі прізви), задаватъся, фасонить «звертати на себе увагу», вались, катись, отскочъ «геть!», заткнись, закройся «замовчи», навернутъ, сунуть «(по)бити», стрелять бичка «випрошувати недокурок», бичок, фабрика «недокурок», братъ на арапа // на понт «обманювати», слямзить, спереть, спулить, стибрить, слімонить «украсти», драпатъ, смыться, ушиться «втекти», засыпать «зловити», загнать «продати», шпалер «револьвер». 9) Чимало школярських арготизмів включує й повість Н. Огнев [М. Г. Розанов]: Дневник Кости Рябцева, 1927, як і низка інших літературних творів. 10) Бл. 150 сучасних студентських арготизмів, головно з літ. творів, подає Н. А. Nilsson: Soviet student slang, Scando-Slavica VI, 113—23, Copenhagen 1960.

Подібно польський школярський арготичний словник (бл. 580 виразів) гімназій у Познані й Тшемешні з 1920-их рр. подає збірна праця Е. Klich (P. Ciula, W. Czarnecki): Przyczynki do gwary uczniowskiej w Poznaniu i Trzemiesznie, Slavia Occidentalis, t. VI, str. 209-307, Poznań, 1927.

Чимало й тут злодійсько-вуличних арготизмів, що трапляються й серед галицьких школлярських (Львова, Тернополя, Станиславова, Перемишля, Дрогобича). Школлярські арготизми Познанщини, Конгресівки й Галичини включає й Н. Ułaszyn: Przyczynki leksykalne 2, Prace Komisji Filologicznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, t. III, Poznań, 1938.

З-поміж записів німецької студентської й школлярської арготичної лексики слід назвати: 1) F. Kluge: Die deutsche Studentensprache, Straßburg 1895, 2) J. Meier: Die Hallische Studentensprache, 1894, 3) J. Meier: Basler Studentensprache, 1910, 4) A. Götz: Deutsche Studentensprache, 1928; 5) K. Schladenbach: Die Dresdner Pennälersprache, Zeitschrift für deutschen Unterricht, Bd. 18, 1904, 56, 6) R. Eilenberger: Pennälesprache, Entwicklung, Wortschatz und Wörterbuch, Straßburg 1910, 7) K. Hoffmann: Liebenthaler Schülersprache, Muttersprache, Bd. 47, 1932.

З німецького школлярського арго проникла в нашу школлярську лексику Галичини й Буковини низка позичень і кальок — здебільша за посередництвом польського школлярського арго: балъкóни «жіночі груди» — поль. balkony, нім. Balkon «т.с.»; бýда «школа» — поль. buda, нім. Bude «квартира; шкільна кімната»; відгарáти, відрубáти «відпíсати» — нім. abhacken, abwicksen «т.с.»; грýмнути «не скласти іспиту» — нім. krachen «т.с.»; гýска, козá, корóва «дівчина» — нім. Gans, Ziege, Kuh «т.с.»; дýти, суфлювáти «підказувати» — нім. vorblasen, einblasen, soufflieren «т.с.»; запíяти «заспівати фальшиво» — нім. gackern, gaxen «т.с.»; зробíти на м'ягко «обманути» — поль. zrobić na miękkoo, нім. einweichen «бити; втяті штуку»; зубрýти (пор. зубр — Auerochs) — нім. büffeln (Büffel «буйвол»), ochsen «працювати, вчитися» (Ochs «віл»); капувáти «розуміти» — поль. kapować, нім. kapieren «т.с.»; кусáти «розуміти» — поль. kasać, нім. fressen «т.с.»; скрýня «задниця» — нім. Kiste «т.с.»; сракотлýк «учитель» — поль. srakotłuk, нім. Aschpauker, Steißklopfer «т.с.»; штайгуváти «йти» — нім. steigen «т.с.»; флýма «кохана дівчина» — нім. Flamme «т.с.».

Подібних схожостей знайдеться більше. Вони зумовлені побутом студентів на студіях у Німеччині й Австрії, а чи таки були принесені вчителями — австрійськими німцями (в випадку Галичини й Буковини). Німецькі позичення в школлярському арго Одеси, Полтави, Києва, Харкова й Донбасу слід тлумачити як жартівливе називання під впливом навчання німецької мови в школі, а теж під впливом співучнів німців чи жидів.

Olexa Horbatsch:

DIE UKRAINISCHE PENNÄLER- UND STUDENTENSPRACHE

Hier wird ein erster Versuch unternommen, den Wortschatz der Pennäler- und Studentensprache in der Ukraine seit der Entstehung des Schulwesens (16./17. Jh.) bis auf die 1930er Jahre zu erfassen und nach ihrer Herkunft zu untersuchen. Ein kurzer Überblick des Schulwesens in den ukrainischen Landen bildet den historischen Hintergrund. Die zunftartigen Rangverhältnisse unter den Internatsschülern (von V. Narežnyj im Roman „Bursak“, 1824, aus der Bursa von Perejaslav der 1780—90er Jahre beschrieben) trugen zur Herausbildung eigener Argotausdrücke bei.

Ausdrücke aus der Pennälersprache, die sich in den travestierten Weihnachts- und Osterversen sowie in den Intermedien zu Schuldramen aus dem 17.—18. Jh. finden (insgesamt etwa 230 Ausdrücke), werden nach Bedeutungsgruppen geordnet und mit Etymologien versehen. Außer lat., poln., griech., hebr.-jidd. und zig. Lehnwörtern sind es vor allem calembourgartige Wortentstellungen sowie Metaphern und Metonymien.

Die Pennälersprache des Poltavaer Priesterseminars aus den 1780er Jahren hat I. Kotl'arevskyj in die travestierte „Aeneis“ (1798—1842, etwa 360 Ausdrücke) sowie in Bühnenstücke „Natalka Poltavka“ (1819), „Moskal' čarivnyk“ (1819) und in die burleske Ode an Kurakyn (1805) — weitere 40 Ausdrücke — eingeführt. In der „Aeneis“ finden sich daneben noch andere argotische Wortbildungsarten: Makaronismen (*panus* — *pan* „Herr“) sowie wortbildungsmäßiges Vertauschen syntaktischer Wortpaare (*znovynovaty čulo* — *počuty novynu* „eine Nachricht hören“, *čovnovaty na plavach* — *plavaty na čovnach* „in Booten fahren“).

Die Pennälersprache aus der podolischen Priesterschule zu Kruti bei Balta sowie des Priesterseminars zu Kamjanec Podil'skyj in den 1840—50er Jahren brachte der Roman „Ljuborački“ (1862) von A. Svydnyčkyj (110 Ausdrücke).

Je einige Pennälerausdrücke aus Poltava-Kyjiv bzw. aus Kamjanec Podil'skyj der 1900er Jahre bringen einzelne Memoiren (V. Andrijevskyj: Try hromady, 1938; V. Prychod'ko: Pid soncem Podillja, 1931¹, 1948³). 8 Lemberger Pennälerausdrücke findet man in der Erzählung „Hrači“ (1936) von I. Kerneskyj.

Umfangreichere Aufzeichnungen der Pennälersprache aus den 1920er Jahren von V. Ščepoř'jev („Mova našvch školjariv“, 1927) beziehen sich auf Poltava (etwa 210 Ausdrücke) und die von V. V. Straten („Argo i argotizmy“, 1931) auf Odesa (etwa 170).

Eigene Aufzeichnungen des Verfassers beziehen sich auf die 1900—10er Jahre (Peremyšl' und L'viv je 35, Kicmań 4) sowie auf die 1930er Jahre (L'viv, Ternopil', Drohobyč, Stanislaviv, Kolomyja, Zoločiv — 350, Kremjaneć — 160, Kobryn — 10, Užhorod, Sevl'uš, Chust, T'ačiv — 210, Černivčí — 60, Kyjiv — 100, Poltava, Černihiv — 30, Charkiv, Odesa — 20, Donećke/Staline — 70, Rostov — 25). Aufzeichnungen der Studentensprache betreffen hauptsächlich L'viv und Černivčí, wo die Terminologie der Studentenverbindungen aus Deutschland (Heidelberg) z. T. über lokale dt. Burschenschaften übernommen wurde.

Am stärksten ist der Einfluß der polnischen Sprache (in Ostgalizien und Westwolhynien) und der russischen Sprache (in der Ostukraine), wobei es sich oftmals um Entlehnungen aus dem poln. bzw. russ. Slang sowie der Pennälersprache handelt. Dt. Lehnwörter und Lehnübersetzungen — so charakteristisch für die westukr. Pennälersprache Ostgaliziens und der Bukowina (dabei meistens mit den poln. Pennälerausdrücken Galiziens gemeinsam) — sind z. T. aus der dt. Pennälersprache über Österreich im 19.—20. Jh. übernommen. Die betreffenden ostukr. dt. Lehnwörter sind z. T. über das Jiddische, z. T. aus der Sprache der dt. Siedler (Odesa, Donećke/Staline) sowie über den Deutschunterricht in den Schulen eingedrungen. In der Bukowina treten noch rumänische und in der Karpatoukraine ungarische und tschechische Lehnwörter auf. Gelegentliche Argotismen anderer Herkunft (hebr., türk., zig., neugriech., franz., ital.) sind aus dem Diebesargot und den jeweiligen städtischen Slangs übernommen worden.

Ein Überblick der Arbeiten über die russ., poln. und dt. Pennälersprache ist beifügt.

